

Mesés iskola -

A [nép]mese alkalmazási lehetőségei a középiskolás
korosztályban

Jelige: VIV 987

Tartalom

1.	Bevezető.....	3
2.	A mese lélektana - a lélek meséje.....	5
3.	Mesék tudományos szemmel.....	8
3.1.	A strukturalista megközelítés.....	8
3.2.	A szimbólumok szerepe és a pszichoanalitikus elemzés.....	10
3.3.	A mesék, mint lehetséges sorskönyvek (Eric Berne elmélete nyomán)	12
4.	A mesék és az álmok	15
	A mese életre kel - gyakorlati tapasztalatok.....	17
1.	Az első élmények	17
2.	A csillagmadár.....	20
2.1.	A mese	20
2.2.	Elemzés	21
3.	A tengerkéek szemű lány	30
3.1.	A mese	30
3.2.	Elemzés	31
	Összegzés - Következtetések	43
	Bibliográfia.....	45

1. Bevezető

A népmesék ugyan mára szinte teljesen, a gyerekszobába száműzettek¹, nem szabad elfelejtenünk, hogy ezek az ősi történetek, a tradicionális mesemondásban, a társadalom minden korosztályának szóltak. A mesék lehetőséget nyújtottak (és nyújtanak ma is), hogy korosztályos vagy akár egyedi problémákat megoldhassunk, biztosítva a mesehallgatót arról, hogy bármily nehézségen átküzdheti magát. A mesék lélektana (ahogy Bruno Bettelheim is nevezi²) az emberi személyiség ezerarcúságát tükrözi, lelki alkatokat, állapotokat, problémákat, ezekre történő jellemző emberi reakciókat és megoldási lehetőség(ek)et vázol - talán egyetemesnek mondható-szimbólumok életre keltésével. (Életre keltést említek, nem véletlenül, hiszen a mesékben minden él, mozog és jelentéssel, jelentőséggel bír.) Teszi mindezt úgy, hogy a pszichológiában ma ödipális komplexusnak, testvérféltékenységnek, vagy önértékelési zavarnak nevezett jelenségeket - általánosságában is - a legpontosabban és a legtermészetesebben „kezele”. Ugyanakkor felmutatja azt is, hogy a rossz döntések kegyetlenül megtorlásra kerülnek, s csak kemény és (a cél felé) alázatos munkával hozhatóak csak helyre. [Ennek a mesei (következetes) „kegyetlenségnek” köszönhető, hogy a „véres” jeleneteket - sokszor sajnos még napjainkban is - finomították (vagy teljesen elhagyták), s ez által elvették a mesék polarításában oly fontos szerepet játszó „negatív” pólust.] „Sok gyerek manapság egyáltalán nem találkozik mesékkel, vagy olyan értelmüket vesztett verziók jutnak el hozzájuk, melyek a profánig leegyszerűsödtek, szépségüktől megfosztották őket, és legtöbbször karikatúra-formát öltöttek. De hogy a karikatúrát megértsük, ismernünk kell az eredetét, az ősképet. A karikatúra csak ebből tudja a viccet, a csattanót kibontani. Ha a sorrend felborul, a karikatúra lesz az eredeti, ezáltal a valóságra vetett pillantás „elállítódik”. ”³

Egyre népszerűbbé válik, hogy a mesékkel tudományos szempontból is foglalkozzanak. Lélektani hatásuk régóta ismeretes, azonban kutatási módszereit nem rendszerezték. Ez talán így is van jól, hiszen, véleményem szerint, a mesék

¹ Ennek természetesen nem csak társadalmi, hanem személyiségfejlődési, lélektani okai is vannak. Henderson szavait idézem ennek magyarázatára: „Miután az egyén keresztülment a beavató próbán, és az élet érett fázisába léphet, a hősmítosz elveszíti jelentőségét. A hős szimbolikus halála ennek az érettségnek a beteljesítésévé válik.” (in Henderson: *Az ősi mítoszok és a modern ember*) Azaz egy bizonyos fejlődési fázis lezárulása után már nincs feltétlenül pszichikai igény a „hőstörténetekre”. A mesék reneszánszának társadalmi indokairól most nem kívánok szót ejteni.

² BETTELHEIM, Bruno: *A mese bűvölete és bontakozó gyermeki lélek*. Corvina, Szombathely, 2005, 34.o

³ ESTERL, Arnica: *A gyermeknek mese kell*. in *Elektronikus Könyv és Nevelés*, IX. évfolyam, 2007/3. szám http://www.tanszertar.hu/eken/2007_03/2007_03.htm

megismerésének módszere nem lehet egyrendszerű - még ha az igencsak kiterjedt is, azzal csak csorbítanánk sokszínűségét és megvonnánk a lehetőséget attól, hogy teljes körűen felfedezhessük világukat és ezzel párhuzamosan a lélek mélyen rejtő titkait. (Ezért rekedtek meg a népmesék pusztán tipológiai megközelítésű vizsgálatai⁴.

Mint magyar szakos tanárjelöltet természetesen elsősorban az foglalkoztat, hogy hogyan lehetne a (nép)meséket az irodalom tanításába újra bevonni. Nagy izgalommal olvastam Matesz Krisztina doktori értekezését⁵ (*Tér a mesében, mese a térben, turizmus és fikció* címen), melynek elsődleges célja, hogy a „meseföldrajz”, illetve egyéb művészeti alkotások földrajzi szempontú megközelítésével felvessen „egy új módszert, amellyel a földrajz tantárgy visszanyerheti korábbi népszerűségét, egykor volt pozícióját”⁶.

A magyar irodalom presztízse ugyan nincs ekkora veszélyben, de egyértelműnek látszik, hogy a mai - mind általános, mind középiskolai - korosztály számára új módszereket kell találni, hogy az irodalomtanítás elsődleges funkcióját betölthesse.

Személy szerint ezt az elsődleges funkciót abban látom, hogy az irodalmi alkotásokon keresztül (a meséket is egyelőre ide sorolva) a diák önmaga felfedezését (saját lelki érettségének megfelelően), személyiségének pozitív és - amivel a szembenézés sokkal problematikusabb - negatív oldalainak tudatosítását, az általános emberi értékek mélységeinek megismerését és önnön lelki működésének összetettségét megismertessük. Ehhez nem mesebeli csodára, csupán tradíció és az új igények integrálására: gondos odafigyelésre és elfogadó nyitottságra van szükség.

A dolgozat témája miatt nem hagyhatom figyelmen kívül a mai oktatási rendszer hiányosságait, hiszen ahhoz, hogy a dolgozatban felmerülő témákat, módszereket alkalmazni lehessen jelentős, alapszemléleti változások lennének szükségesek. A diákokkal és tanárokkal szembeni elvárások emelkedése mellett, az egyre több és több tananyag kihívása, ha feltehetően minden szabályt és kurrikulumot betartunk, lehetetlenné teszi a jelenkor jelentős felismerései felé történő kikacsintást.

Tehát két választási lehetőség előtt áll a magyar tanár a jelenlegi feltételek mellett. Vagy minden előírást betartva „halad előre” a tananyaggal - ami mindenféleképpen az alaposság rovására megy; vagy itt-ott elcsen a tanításra szánt

⁴ A témáról bővebben ld. 3.1 A *strukturalista megközelítés* című fejezetnél

⁵ MATESZ Krisztina: *Tér a mesében, mese a térben, turizmus és fikció* - Phd értekezés, Pécsi Tudományegyetem, 2011

⁶ Uo.

tananyagból bizonyos művek, alkotók áthatóbb megismerése érdekében. Természetesen ezzel a problémával számos - a témában - nálam jóval kompetensebb szakember foglalkozik, és a vita sem új keletű.

A mai irodalomtanítás hátulütője, azt hiszem, pontosan az, hogy bármilyen módszerrel is közelítjük meg az órákon a műveket, a szerzőket; még mindig tudományt tanítunk: hogyan elemezzünk tudományos eszközökkel, hogyan ismerhetők fel a költői eszközök, melyik kép pontosan mit/miket takarhat. Sokszor még manapság is élő módszer, hogy a tanárok az életrajz bemagoltatásával vesztegetik a diákok és a saját idejüket. A középiskolai órák néha irodalomtörténeti szemináriumoknak hatnak.

Természetes, hogy szükség van elméleti háttérre, hogy műveket tudjunk elemezni, de feltételeződik a kérdés, hogy a mű tudományos jellegű elemzése elvezet-e minket (tanárokat és diákokat egyaránt) az irodalomtanítás már előzőleg megnevezett céljáiig.

2. A mese lélektana - a lélek meséje

„A mesére legfogékonyabb életkorban a gyermek fő problémája az, hogy rendet teremtsen lelkének kaotikus zűrzavarában, hogy jobban megértse önmagát, mert csak erről a kiindulópontból teremthet nemi összhangot percepciói és a külvilág között.”⁷

/Bruno Bettelheim/

A mese gyógyító szerepe már régóta ismeretes. Ereje nem abban rejlik, mint a modern gyógyszereké, pirulaké. Míg utóbbiak a tünetek enyhítésére, kezelésére jönnek létre, addig például az ősi indiai ajurvédikus orvoslásban a beteg embert (a gyógynövények mellett) olyan történettel látták el, mely nem közvetlenül a testi nyavalyákra hat, hanem az azt okozó lelki gondokra.

A mesék nem előírnak, mint egy orvos, hanem lehetőségeket biztosítanak. Ezek az ősi történetek utat mutathatnak, hogy a legtöbb testi probléma mögött megbúvó lelki egyensúlyvesztés kiegyenlítődjön. Természetesen ehhez a gyógyulni vágyónak lelke legmélyéig meg kell nyílnia önmaga számára. Ez a munkaidőt, sok erőfeszítést és elszántságot igényel. A gyógyulni vágyó személy persze nem egyenlő a mese bármely szereplőjével: a mesei szituáció (szinte függetlenül a pozitív vagy negatív végkicsengésről van szó) a lélek állapotáról és kimozdulási lehetőségeiről tájékoztat. Ez a mesei szituáltság az, amit a gyermek is felismer (persze nem fejeződik ki tudatosan,

⁷ BETTELHEIM, Bruno: *A mese bűvölete és bontakozó gyermeki lélek*. Corvina, Szombathely, 2005, 34.o.

de hatása egyértelműen érzékelhető). Ahhoz, hogy a mese lélekgyógyító hatásáról beszélhessünk persze nem muszáj másik kontinensre utaznunk, hiszen a magyar népmesemondók is tisztában voltak/vannak azzal az erővel, ami a kezükbe, szívükbe adatott. Az elmúlt években pedig egyre nagyobb népszerűségnek örvend a mesével, mint terápiás „alapanyaggal” történő foglalkozás is.

Boldizsár Ildikó meseterápiás módszere⁸ a mese tudatalatti hatásmechanizmusával, illetve adott problémáknak a tudat felszínére hozásával és az azokkal történő tudatos szembenézéssel foglalkozik (egyesítve a pszichoanalízis, a tranzakcióanalízis szemléleteit, különböző pszichodramatikus és drámapedagógiai technikákat, módszereket). A meseterápia⁹ néhány módszere részben alkalmazható a középiskolások mentálhigiénés nevelése során. Erről a későbbiekben részletesen is szót ejtek.

Dolgozatomban a középiskolás korosztályt érintő legfontosabb kérdésekkel foglalkozom. Elsősorban az önmeghatározás, a külvilágtól való elkülönülés és - ezzel párhuzamosan - az integrálódás, környezetintegrálás problematikája kerül reflektorfénybe. Ez igencsak sokrétű téma: végső soron létkérdésekhez juthatunk el, amely az élet minden területét, születéstől a halálig, felöleli. Nem kívánok minden témát kivesézni, csupán a leglényegibb pontokat érintem.

Ez a korosztály a gyermeki lét és a felnőtté válás határán áll, ami óriási kihívásokkal, stresszel és változásokkal teli. Felmerül az individualizáció kérdése: hogyan találhatják meg a helyüket a világban, miként válhatnak el a szülőktől anélkül, hogy megszakadjon a bensőséges kapcsolat (ha ez nincs meg, természetesen még inkább feszültséggel teli a változás). A szerelem és szexualitás megélése szintén rendkívül fontos lélektani fordulópont. A fiatal „fő problémája az, hogy rendet teremtsen lelkének kaotikus zűrzavarában, hogy jobban megértse önmagát, mert csak erről a kiindulópontból teremthet némi összhangot percepciói és a külvilág között.”¹⁰

Mindezek mellett folyamatosan olyan kihívásokkal szembesül, amelyek a külvilágból érkező ingerek újszerű megközelítését, feldolgozását teszik kénytelené: családban, iskolában, barátok között. Eddig ismeretlen érzések, pszichikai, lelki és

⁸ BOLDIZSÁR Ildikó: *Meseterápia*. Magvető kiadó, Budapest, 2010, 101-262. o.

⁹ A neves terapeuta kitér a mesék tanításban történő alkalmazására, mint olyan preventív közösségi elemekre, amelyek a kollektív és egyéni szimbólumok segítségével az - egyébként teljesen egészséges pszichikummal rendelkező - fiatalok mentálhigiénés nevelésében jelentős szerepet kapnak. (Boldizsár i.m. 309-356.o.)

¹⁰ Bettelheim, i.m.. 34.o.

fiziológiai élmények érik, amelyekre félelemmel, kíváncsisággal, a világ felé történő kinyílással vagy épp az előle való bezárkózással válaszolhat. Egy biztos: ezek a nagymértékű változások hatalmas feszültséggel járnak.

A tanár feladata (a tananyag ismertetése mellett), hogy a számára rendelkezésre álló időben alternatívákat nyújtson a lelki folyamatok feldolgozására. Egy fizika órán is lehetséges ezt megtenni, azonban az irodalom órán „meg van könnyítve” a tanár dolga, hiszen szinte folyamatosan az ember lényegét, mozgatórugóját kutató művekkel foglalkozik. A mese - ahogy már korábban is említettem- épp ilyen alternatíva lehet, hiszen megmutat és mozgásba hoz.

A serdülőkorban a fiatalok gyakran érzik úgy, hogy a szülők önkényes, értelmetlen döntéseket hoznak az életükről, beleszólnak a dolgaikba, melyekhez „semmi közük”, s ez természetesen súrlódással, sőt akár a szülő-gyerek kapcsolat megromlásával is járhat. „Az igazságtalan szidások, minden alap nélküli kritikák, sértegetések érzékenyen érintik az igazságra oly fogékony, mindenben azt kereső serdülőkor végi, ifjúkori eleji korosztályt. Ebben az életkorban igen erős az igény egy morálisan ideális személyre, aki egyben az igazság megismerője is”¹¹. Természetesen ebben közrejátszik az is, ha a felnőttek a szülői szerepet nem, vagy csak részlegesen teszik magukévá, azonban ezzel a problematikával csak érintőlegesen foglalkozom a diákok által írt mesék kapcsán. Dolgozatomban főként az ebben az életszakaszban végbemenő lelki folyamatok mesében megfogalmazott manifesztálódásával kívánok foglalkozni.

A téma feldolgozásához szükségesnek tartottam, hogy a diákokhoz legközelebb álló meséket vegyem alapul. Eleinte kérdőív kitöltését tartottam a leghatékonyabbnak, azonban a tanítás első heteiben szembesülnöm kellett azzal, hogy a kérdőívezéssel csupán óriási információtömeg állna a rendelkezésemre, amelyet könnyedén lehet rendszerezni, következtetéseket levonni és hangzatos elméletet kialakítani, azonban ez mit sem érne az egyéni történetek és arcok nélkül. Ezért úgy döntöttem, hogy az a kis közösség szolgál majd alapul vizsgálataimhoz, amelyben nap mint nap jelen vagyok.

A debreceni Ady Gimnáziumban eltöltött rövid időszak nagyon termékenynek bizonyult. Bebizonyosodott, hogy a mesék milyen hatalmas kohéziós erővel bírnak. Olyan kivételes kommunikációs csatornát nyitott meg a csoportok tagjai között és az

¹¹ ANTALFAI Márta: *A női lélek útja mondákban és mesékben*. Új Mandátum kiadó, Budapest, 2006. 176.o.

egyres tagokban önraguk felé, melyen keresztül - az egymást évek óta ismerő és együtt dolgozó diákok új és új oldalait ismerték meg egymásnak. Az álmok iránti kíváncsiság kulcsfontosságú volt a közös munkában, hiszen így a meséket is folyamatosan a beszélgetések középpontjában tudtam tartani, valamint egymás szellemi-lelki életéről is sokat megtudtak. Kíváncsiság, empátia és az egymás iránti tapintat különleges és bensőséges hangulata jellemezte ezeket a - „meseszakkörként” emlegetett - alkalmakat.

3. Mesék tudományos szemmel

A meséket egészen a romantika koráig a nép gyermekeg képzelgésének tekintették, mely a tudomány érdeklődésére nem tarthat számot. A 19. században olyan társadalmi, kulturális és szociális változások mentek végbe, mely folyamatok a tudósok - főleg az irodalmárok bizonyos rétegének - figyelmét a mesék világa felé fordította.

A tudományos vizsgálatok eleinte kimerültek a mesék területi vagy tematikus gyűjtésében, később - a 20. században - tipológiai, strukturális, mélylélektani, spirituális, szociológiai, történeti, sőt gyógyászati szempontú elemzését vonta maga után. Napjainkban megszámlálhatatlan, izgalmas és egyedi megközelítés él egymás mellett. Pszichológusok, néprajzkutatók, történészek és persze tanárok is egyre nagyobb számban „esnek” a mesék bűvöletébe.

3.1. A strukturalista megközelítés

A mesék strukturalista szemléletű vizsgálatának fő alakja Vladimir Jakovlevics Propp, aki *A mese morfológiája*¹² című munkájában 31 alapvető „varázsmese-fordulatot” különít el. Propp orosz népmeséket vizsgált és felismerte, hogy a mesék nem csupán szimbólumaikban dolgoznak ugyanabból a rendszerből, hanem szerkezetileg is hasonlóságokat mutatnak. Ezeket a mesei mozzanatokot úgy kezeli, mint a strukturalista nyelvész a morfémákat, azaz önálló jelentéssel rendelkező, de összességében egy nagyobb egységet alkotó szerkezet elemeit. Minden egyes ilyen elem valamilyen funkcióval bír. Ezeket a funkciókat - Propp szerint - a szereplők töltik be. Az egyik

¹² PROPP, V. J: *A mese morfológiája*. Budapest, Századvég-Osiris, 1995.

funkció megköveteli egy másik megjelenését, azaz egy szereplő felbukkanása feltételezi egy másikat.

Propp észrevette a mesék bináris rendszerét, azaz felfigyelt arra, hogy a mesei funkciók párokban jelennek meg. Ilyen például a tiltás és a tiltásnak való ellenszegülés; az útnak indulás és a hős visszatérése. A funkciók ezen tulajdonságuknak köszönhetően egyetlen sort hoznak létre, amelyek ugyan variálódhatnak, bizonyos funkciók össze is olvadhatnak (Propp ezt „asszimilációnak” nevezi), így hozva létre a különböző mesevariációkat.

Az egyes funkciók tehát feltételezik más funkciók megjelenését. Ha ezek a megfelelések nem jönnek létre, akkor a mesében hiány következik be, variálódik a szűzsé. A változatok között is vannak minőségi különbségek. Néhány variáns a mesével szembeni teljességigényünket kielégíti, azonban - főleg újabb változatok - igencsak nagy hiányosságokat mutatnak.

Remek példa erre a *Piroska és a farkas*¹³ című közkedvelt mese néhány közismert formája. A – feltételezhetően - eredeti történet szerint a farkas hasát a vadász felvágja, kiszabadítja a kislányt és a nagymamát, majd köveket raknak a farkas hasába, aki a patakhoz menve belefut abba - orális mohóságának¹⁴ köszönhetően. Néhány modern változatban a farkast nem vágják fel, vagy, ha felvágják, abba egyszerűen belehal (a felnőtt logikának megfelelően) sőt néha még csak meg sem hal - a kegyelem gyakorlásának példáját akarván mutatni a gyerekeknek. Ezekkel a csonka változatokkal az a probléma, hogy a farkas megölése (és annak módja) fontos jelentéssel bír.

Bruno Bettelheim kitűnő elemzésében így ír: „Még egy további fontos oka is van, miért nem szabad a farkasnak abba pusztulnia bele, hogy felvágják a hasát, és kiszabadítják belőle Piroskát és a nagymamát. A mese megóvjaa a gyermeket a fölösleges szorongástól. Ha a farkas belehalna, hogy felvágják a gyomrát - ami a császármetszésre emlékeztet -, akkor a mesét halló kisgyermek attól félhetne, hogy az anya testéből szüléskor kiszakadó gyermek megöli az anyát. De ha a farkas túléli, hogy felvágják a hasát, és csak a nehéz kövek miatt pusztul el, amelyeket utólag varrtak a gyomrába, akkor nincs miért szorongást érezni a szülés miatt.”¹⁵ Természetesen ezek

¹³ Bettelheim, i.m. 107-119.o.

¹⁴ U.o. 115.o.

¹⁵ U.o.

egy pillanatig sem fogalmazódnak meg a gyermekben, legfeljebb tudatelőttés szinten jelenhetnek meg a gondolataiban.

Ugyan Propp csupán a struktúrából eredő torzulásról értekezik, itt mégis fontosnak tartom megemlíteni, hogy a mesék nem csak a funkciók csökevényes megjelenése miatt mutathatnak differenciálódást. Egyre több meseváltozat (meseparódia?) jelenik meg, melyek a szerkezeti változások mellett az elbeszélés hangneme miatt is torzulást idéznek elő. Ezek a maguk nemében természetesen megállják a helyüket, azonban ha a gyermek ezzel találkozik először, akkor ez lesz az elsődleges forrás. Azonban „a felnőttek csak olyan karikatúrákat érthetnek meg, amelyről feltételezik, hogy a gyerekek az eredeti meseszöveget ismerik. Karikatúra csak akkor jöhet létre, ha ismerős az, amit eltorzít. A mesék nyilvánvalóan nem maradhatnak meg olyanak, amilyenek. Nem maradhatnak élni valók és szeretni valók sem. Minden gyermeki lélekrezdülést kikapcsol az ilyenfajta feldolgozás, megakadályozza az érzések bármilyen differenciálódását.”¹⁶

A proppi tipológia a folklórkutatás úttörő és máig meghatározó rendszeregyüttese, s *A mese morfológiája* című munkája kikerülhetetlen olvasmány azok számára, akik a mesékkal tudományos szempontból kívánnak foglalkozni, legyenek folkloristák, irodalmárok, tanárok vagy elhivatott műkedvelők.

3.2. A szimbólumok szerepe és a pszichoanalitikus elemzés

„ Mivel az érzelmeket és a szimbolikus képeket az élet hozza létre, ezért magát az életet kell megérteni”

/C. G. Jung/

A szimbólumok körbevesznek bennünket a nap minden percében. Kísérnek minket az utcán, az otthonunkban, az újságokban, a televízióban. Mivel a születésünktől (sőt már azt megelőzően) jelen vannak az életünkben egészen a koporsóig, összekötnek teret, időt, kultúrákat, embereket.

A szimbólumok világába belemerülve egyszer csak saját létünk minden - addig hétköznapiinak, jellegtelennek tűnő - eleme különleges jelentést ölt magára.

¹⁶ ESTERL, Arnica: *A gyermeknek mese kel.* in *Elektronikus Könyv és Nevelés*, IX. évfolyam, 2007/3. szám

[Elektronikus dok.] http://www.tanszertar.hu/eken/2007_03/2007_03.htm

A mesében is a szimbólumok végtelen skálájával találkozunk, melyek elvezetnek minket őseinkhez, kulturális gyökereinkhez, és - amit dolgozatom szempontjából a leginkább fontosnak tartok - lelkünk legmélyebb rétegeiig.

Jung megkülönbözteti az ún. *természetes* és *kulturális* szimbólumokat. Természetes szimbólumok „sok esetben visszavezethetők archaikus gyökereikhez, azaz azokhoz az elképzelésekhez és képekhez, amelyekkel a legősibb feljegyzésekben és a primitív társadalmakban találkozhatunk.”¹⁷ A mesékben többnyire ilyen szimbólumokkal találkozunk. A legarchaikusabb meséink csak ilyen szimbólumokat tartalmaznak, azonban jócskán akadnak olyan elemek, amelyek a történelem során, a kulturális változásoknak köszönhetően jelentek meg a történetekben, ez által megváltoztatva a mesét, azonban nem térve el az eredeti mondanivalótól. Természetesen ezzel párhuzamosan maguk a szimbólumok is új jelentésréteggel lettek felruházva.

Jung azokat az elemeket, amelyek az „örök igazságok kifejezésére szolgálnak”¹⁸ kulturális szimbólumoknak nevezte. Ilyen kulturális szimbólum a kereszt a keresztény vallásban, vagy a fehér galamb, mint a szentlélek jelképe.

A szimbólumok ilyen elkülönítése sokszor nem lehetséges, hisz a kulturális szimbólumok is megőriznek valamit természeti eredetükből. Szocializálódásunk folyamán mély kapcsolat alakul ki a lélek és kultúránk szimbólumai között. Jung szerint, ha azokat a lelki töltéseket, amelyekkel utóbbi szimbólumok bírnak, elfojtjuk, ugyanolyan romboló hatással lesznek, mint a sokkal archaikusabb szimbólumok által kiváltott pszichikai és lelki folyamatok figyelmen kívül hagyása.

„A tudományos megismerés fejlődésével világunk egyre embertelenebbé válik.[...] A természeti jelenségek lassan elveszítették szimbolikus jelentőségüket.[...] A természettel való kapcsolatát elveszítette, és ezzel együtt elveszett a szimbolikus kapcsolatból fakadó rejtett érzelmi energia.”¹⁹ Jung az álmok szimbólumait egyfajta „kárpótlásnak” tekinti az elvesztett kapcsolatért. Ugyanezt a helyettesítő szerepet az mesék is betölthetik. Mivel a mesék és az álmok hasonló szimbólumvilágból építkeznek, a mesék is segíthetnek, hogy a tudatalattiban megbúvó energiákat aktivizáljuk. Természetesen a szubjektum lelki fejlődése szempontjából a mesék és az álmok jelentősége nem azonos, viszont a mesék mindenféleképpen segíthetnek, hogy

¹⁷ JUNG, C.G.: Az ember és szimbólumai. Göncöl kiadó, Bp. 1993, 93.o.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Uo. 95.o.

álmainkat megfogalmazzuk és ezáltal a természetünk szavakká formált közlendőit kamatoztatni tudjuk.

A Jung által felállított archetípusok (animus, anima, őszanya, stb.) minden ember személyiségében felfedezhetőek uralkodó, vagy kevésbé uralkodó módon, s így a mesékben megjelenő szimbólumok minden emberhez utat találnak kulturális hovatartozástól függetlenül.

3.3. A mesék, mint lehetséges sorskönyvek (Eric Berne elmélete nyomán)

Minden mesének története van, cselekménye, kezdő és végpontja. Minden mese szereplője valamilyen változáson megy át (még a legegyszerűbb csalimesében is). A tündérmesék alakjai (nem csupán a főhős, hanem a vele érintkező figura is) eljutnak valahonnan valahova, beavatódnak, tapasztalnak, „sikeresek” lesznek, vagy épp ellenkezőleg: elbuknak.

Eric Berne 1964-ben jelentette meg *Emberi játszmák* című művét, melyben az emberi kapcsolatokról, „az emberek között lezajló különféle játszmákról”²⁰ ír szemléletesen néhol fanyar humorral fűszerezve. Azokról a tudattalanban rögzült, már-már automatikusan működő folyamatokról, „amelyek különféle emberi szükségleteket valósítanak meg, rejtett célokat követnek, problémákat oldanak meg, miközben új helyzeteket, gyakran új problémákat vagy épp tüneteket is teremtenek.”²¹ Az elismert terapeuta tudományos munkásságának - a tranzakcióanalízisre²² épülve - „második” szakaszából nőtt ki a magyar nyelven *Sorskönyv* címet viselő munka. Berne az emberi viselkedés „script”-jeivel, azaz forgatókönyveivel, azok megvalósulásainak lehetséges formáival és elemzéseivel teljesítette ki életművét.

A sorskönyvek olyan, a tudattalanban működő programok, melyeket már az anyaméhben el kezdenek nekünk írni. Ezeket az összetett programokat a környezetünkből szívjuk magunkba, valamint saját elhatározásunk is befolyásolja. „Minden ember már kora gyermekkorában elhatározza, hogy hogyan fog élni és hogyan fog meghalni, és ezt a tervet, amelyet minden lépésünkkel magunkkal hurcolunk - ezt nevezzük Sorskönyvnek”²³

²⁰ BERNE, Eric: *Sorskönyv*. Háttér kiadó, Budapest, 1997, 14.o.

²¹ Uo.

²² BERNE Eric: *Emberi játszmák*. Háttér kiadó, Budapest, 1997

²³ BERNE, Eric: *Sorskönyv*. 47.o.

Ahogy Berne írja: "A sorskönyvek alapja a szülői programozás, s ezt a gyermek három okból fogadja el. (1) [...] A gyermek sok mindent mások kedvéért, elsősorban szülei szeretetéért tesz meg. (2) Lehetőséget ad neki arra, hogy (a szülei számára) elfogadható módon strukturálja be az idejét. (3) Az embereknek szüksége van arra, hogy megmondják nekik, hogyan kell végezniük a dolgokat"²⁴.

Akárcsak a szülők, úgy a mesék is bizonyosfajta érzelmi biztonságot nyújtanak. Mivel az ősi, archaikus tudat mélységeibe nyúlnak vissza, így hatással lehetnek a gyermek későbbi életének alakítására. A sorskönyv alakításába közvetlenül, véleményem szerint, ugyan nem jelentkezik - a szülői „örökség” ennél jóval elsőbb erejű-, de annak megerősítésében feltétlen szereppel bír, sőt a tudatos „sorskönyv-átírásban” sikerrel alkalmazható.

A nevelés alapvető lényege, hogy szülő átadja tudását, megszerzett tapasztalatait a gyermekének, hogy az „más kárán tanulhasson”, ne kelljen elszenvednie azokat a traumákat, melyekkel felmenőinek kellett megküzdenie. Ezek az élettapasztalatok, apránként „belecsepegtetve” a gyermekbe, egy dramaturgiai csúcspontokkal rendelkező rendszerré, „story”-vá állnak össze. Ez a teremtetett történet végigkíséri az életet, hozzáidomul a valósághoz, csiszolódik, itt-ott megváltozik, de végeredményét tekintve ugyanaz, mely még a környezettel együttlúktető gyermeki elmében megfogant. „Ha [a szülők] vesztesek, akkor a vesztes életprogramjukat adják tovább, ha nyertesek, akkor a nyerteset.”²⁵

Maga Berne is a mesékhez fordul, lehetséges indokokat keresve például Csipkerózsika, Hamupipőke, Piroska vagy épp a nagymama viselkedésére.

A sorskönyv, véleménye szerint, 3-6 éves korban rögzül és csak vagy őszinte, intim kapcsolat megélése (pl. szerelem) vagy komoly erőfeszítések, tudatos és következetes munka (pl. tranzakciós pszichoterápia) során változtatható meg.

A családban szerzett tapasztalatok megszerzése után a gyermek számára kitárul a világ és elkezd megkeresni azokat a helyzeteket, melyekben ezeket a sorskönyveket megélheti, megvalósíthatja.

Miért is fontos a sorskönyvek „léte” a középiskolás korosztály számára? Berne így fogalmaz: „A serdülőkorban az életünk színpada kitágul. Ekkor keressük meg azokat a partnereket, akik hajlandóak eljátszani a mi sorskönyvünkben előírt szerepeket

²⁴ Uo. 55.o.

²⁵ Uo. 55. o.

(ők azért teszik ezt meg nekünk, mert az ő sorskönyvükhöz miránk van szükségük).”²⁶
Ebben az időszakban „még egyszer áttekintheti sorskönyvét, hogy hozzáigazítsa a jövőhöz, amit azért kicsit még mindig romantikusnak és aranylóan ragyogónak képzel el. Ahogy telnek az évek, a sorskönyv egyre jobban belesimul a valóságba...”²⁷

Az emberek egész életre szóló feladatát Berne így fogalmazza meg: „A sorskönyvet próbálgatni és finomítani kell, hogy az életdráma zökkenőmentesen megtörténhessen.”²⁸

A mesék a gyermek „mágikus” időszakában abban segítenek, hogy a környezettel való konfrontáció lelki feszültségét csökkentsék, a felkínált sorskönyv-lehetőségeket támogassák. Természetesen ezzel párhuzamosan a kreativitás, a szókincs, és a képzelőerő is fejlődik.

Ez a szerep tinédzserek számára részben megváltozik: a mese az önismeret és a tudatosodás eszközévé válhat - mindemellett persze az előbb említett aspektusok megmaradnak. A „fiatalabb” tanmesékkel szemben a népi tündérmesék azért alkalmasabbak a „Ki vagyok én?” kérdések megválaszolására, mert (1) nem fogalmazzák meg a benne foglalt események tanulságát, (2) a morális értéket nem a társadalom által elvárt etikai szabályok tartalmazzák - nincs közvetlen szocio-etikai nyomás, (3) az egyéni boldogulás a feltétele a „birodalom” elégedettségének (és nem fordítva, mint azt sok műkölteményben feltételezik).

Mint azt a meseszakkör tagjaival történő beszélgetések is bebizonyították; a mesék eseményei, a személyes történetek, az egyéni belső világ és az álmok dimenziója szorosan összefügg. Egy-egy hozott mese szimbólumainak tárgyalása során újra és újra előkerültek a diákok álmai, s gyakran kiderült, hogy az éppen tárgyalt mesének nagyobb jelentősége van a csoport egy másik tagja számára, mint annak, aki a foglalkozásra hozta azt.

²⁶ Uo. 53. o.

²⁷ Uo. 57. o.

²⁸ Uo. 53. o.

4. A mesék és az álmok

Berne mellett igencsak számottevő hatása volt rám a jungiánus pszichoanalitika néhány képviselője²⁹. Az álmokkal és - természetesen - a mesékkal foglalkozó írások ráirányították figyelmemet arra, hogy a meséket, mint „közösségi álmokat”, az emberi személyiség lenyomatának tekintsem.

Az álmok megfejtéséhez mindenkinek létre kell hoznia egy személyes „kódfejtési” stratégiáját, hiszen azonos elemek különböző embereknél mást és mást jelenthetnek. Ebből a szubjektív csatornából érkező elemeknek a dekódolása a tudat számára általában sok energiával, fárasztó és néha keserves küzdelemmel jár - nem csoda, hiszen hiába ismerjük fel egy könyvben az ábécé betűit, ha a nyelv, amelyen az írás megfogalmazódott csak kissé, vagy egyáltalán nem érthető.

Mind az álmok, mind a mesék bizonyos elemei a - Jung által - „kollektív tudattalannak”³⁰ nevezett térből erednek. A mesékre mint „közösségi álmokra” tekintek, amelyek a természettel közvetlen tudatalatti kapcsolatban lévő, archaikus ember szimbólumalkotó képességének köszönhetően jöttek létre. S míg az álmok a mindenkori ember pszichéjének alkotásai - egyedi kifejezések -, addig a mesék a közösség rituális viselkedésének produktumai.

Természetesen a szubjektív tudatalatti tartalmakra erős hatással vannak azok a közösségi elemek, melyekkel egy személy már fogantatásától kezdve közvetlenül vagy közvetetten kapcsolatba kerül. Minden személy szubjektív tudattalanjára - és természetesen az *én* minden aspektusára - a fentiek mellett hatással van a családdinamika is, azaz a család tagjai által megélt események, és ezeknek a család többi tagjára gyakorolt hatása, valamint a kortársak - a szűkebb és tágabb kapcsolatrendszerek - befolyásoló ereje is. A sorskönyv szempontjából természetesen a szülők által kapott „tartalmak” az elsősorban meghatározó tényezők, hiszen ezeknek megfelelően vesszük körül magunkat azokkal a társakkal, akiken „gyakorolni” tudjuk saját forgatókönyvünket. Ezeknek a „scripteknek” megfelelően alakul tudatalattinkkal való kommunikációnk, s ezáltal az álmainkban és meséinkben lévő szimbólumok értelmezése is.

²⁹ Marie-Louise von Franz, Verena Kast, Antalfai Márta, J.L. Henderson.

³⁰ „... a pszichének abból a részéből, amely megőrizte és továbbítja az emberiség közös pszichológiai örökségét.” - HENDERSON, J.L.: *Az ősi mítoszok és a modern ember*. in JUNG, C.G.: *Az ember és szimbólumai*

Bruno Bettelheim így fogalmazza meg mese és álom kapcsolatát, valamint a jelentés felfejtésének jótékony hatását: „A mesékben vannak bizonyos álomszerű vonások, ezek azonban nem a gyermekek, hanem a serdülők és a felnőttek álmaira hasonlítanak. A felnőtt álmai sokszor meghökkentőek és érthetetlenek, az analízis mégis minden részletüket értelmezni tudja, amiből az ember megértheti, mi foglalkoztatja tudattalanját. Az álomfejtés segítségével az ember jobban megéri önmagát, mert lelki életének olyan aspektusai is feltáruznak előtte, melyek korábban elkerülték a figyelmét, melyeket korábban eltorzított, letagadott vagy nem ismert fel. Tekintve, hogy az ilyen tudattalan vágyaknak, szükségleteknek, késztetéseknek és félelmeknek igen fontos szerepük van a viselkedésben, az álmok révén szerzett felismerések hatására az ember sikeresebbé teheti az életét.”³¹

A kései serdülőkorban lévő fiatalok többnyire nyitottak az álmok, a spiritualitás felé és ez az érdeklődés tökéletes alapot szolgáltat arra, hogy önnön lényük pozitív és negatív oldalaival megismerkedjenek. Az önismeret minden korban fájdalmas tapasztalatokkal jár, ez elkerülhetetlen. A mesék tökéletes médiumai lehetnek a tudattalan, az én és a felettes én között létrejövő nyitott kapcsolatnak az önmegismerés folyamatában.

Itt nem csupán azokról a mesékről van szó, amelyekkel a mesekönyvekben találkozhatunk, vagy amelyeket a szülőktől hallhattak még kisgyermekként. Ha lehetőségük van a mesék szimbólumvilágát felhasználva önállóan történeteket alkotni, hatalmas lehetőség nyílik meg előttük; hiszen a mesék „nyersanyagát” önmaguk alkotják.

³¹ Bettelheim.im. 34.o.

A mese életre kel - gyakorlati tapasztalatok

1. Az első élmények

„A mese a maga egyetemességével láthatóvá teszi a végtelen kimondhatatlan egységét, amire egész életünkben vágyakozunk.”³²

/Antalfai Márta/

Az első meseóra, melyet tartottam nagy hatással volt a későbbi munkámra, sőt az oktatáshoz, a tanításhoz való hozzáállásomat is gyökeresen megváltoztatta. Az addig fülemben csengő szavak, melyeket a főiskolai évek alatt a pedagógiáról és az élményszerű tanulásról hallottam, ekkor váltak számomra is kézzel fogható valósággá.

A meseszakkör ötlete a gyakorló iskolába történő érkezésemtől is támogató segítségre talált. Kiscsoportos foglalkozásokat kívántam tartani, melyek középpontjában a dolgozatban már említett témakörök állnak.

Az első alkalomra a hivatalos tanítási idő alatt egy 31 fős osztály két, egymást követő irodalom órájának keretein belül került sor.

Mindenekelőtt meg kellett változtatnom a tervezett óra struktúráját, hisz, ami könnyedén véghezvihető egy kisebb, 6-10 fős csoporttal, az ekkora létszám mellett akadályokba ütközik (gondolok itt a közös munka, a beszélgetés koordinálására, melyek ebben az esetben más módszerek alkalmazását kívánták).

Elsődlegesnek tartottam, hogy - mivel nem szakóráról volt szó - megteremtsem azt a légkört, melyben a diákok ellazulhatnak és egy dupla óra idejére elfeledhetik, hogy a megszokott iskolában, a megszokott tanteremben vannak.

Már az órák közötti szünetben jeleztem feléjük, hogy az elkövetkező 90 percben nem egy 'hagyományos' irodalom órán fognak részt venni. Megkértem a diákokat, hogy rakjanak el mindent a padokról, az irodalomkönyvet nyugodtan tegyék a táskájukba, egyetlen tollra lesz csak szükség.

A padokra teamécseket helyeztem, a tanári asztalról is mindent elpakoltam; csupán a terem egyik félreeső, de könnyen megközelíthető sarkában volt a hangfal, illetve a számítógép, melyen a felhasználható hanganyagot készítettem elő³³.

³² Antalfai, i.m. 15.o..

A becsöngetés előtt a teamécseket meggyújtottam, a lámpákat lekapcsoltam és elindítottam a zenét, így vártam a még érkező diákokat.

Miután mindenki helyet foglalt, megkértem őket, hogy helyezkedjenek el kényelmesen és hunyják le a szemüket; figyeljenek a zenére.

A zenében halkan beleszövődött a *Világszép Nádszál kisasszony* című népmese Havas Judit előadásában. Úgy gondoltam, hogy jómagam nem tudtam volna elég élvezetesen átadni a mesét, ezért hívtam segítségül Benedek Elek *Arany mesekönyv* című kötetének hangoskönyv-változatát³⁴.

Boldizsár Ildikó *Meseterápia* című könyvében leírja, hogy - egyik csoportos terápiáján - ő is felhasználta ezt a mesét³⁵. Az óra kezdeti perceiben az ő tanácsait követtem, majd úgy gondoltam bátran hagyatkozhatom a saját - akár spontán - ötleteimre is, hagyhatom, hogy a mese csodái bekövetkezzenek és a diákok által megélt élmények és életre kelt történetek vezessék a foglalkozás menetét.

A mese elhangzása után visszahangosítottam a zenét körülbelül fél percre.

Ezután egy irányított meditációt tartottam, melyben megkértem a résztvevőket, hogy képzeljék el, hol tartózkodnak épp a mesében. A szemük előtt feltűnő környezetet alaposan nézzék meg, lássák a színeket, hallják a hangokat. Hagytam őket „nézelődni” a képzeletbeli tájon.

Ezt követően a következő utasítás hangzott el: „...most valaki, vagy valami közeledik feléd. Nézd meg alaposan, kicsoda-micsoda ő!” Hagytam a résztvevőket még kicsit merengeni ebben a nyugtató állapotban, majd lehalkítottam a zenét, és megkértem őket, hogy nyissák ki a szemüket és írják le, hogy hol jártak, hogyan érezték magukat ott, hogyan jutottak el oda és, kit vagy mit láttak.

Miután ez megtörtént, 5-ös csoportokat alakítottak. A táblára felírtam a jól ismert mesekezdő fordulatot: „Egyszer volt, hol nem volt...”. Megkértem őket, hogy minden helyszínen, ahol jártak és - a lelki szemeik előtt megjelenő - dolog vagy lény szerepeljen abban a mesében, melyet írni fognak.

Azokban a csoportokban, ahol fiúk és lányok együtt dolgoztak, sokkal harmonikusabb, 'happy enddel' végződő mesék születtek, mintegy a két nem kiegyensúlyozva a másik szerepét a mesében és a közös munkában is.

A csoportokat - egy kivételével - fiúk és lányok vegyesen alkották.

³³ A zenei választásom a Ghymes együttes *Rege* című albumára esett, amely hangulatával, dallamvilágával, ritmusával kiválóan támogatta a feladatokat.

³⁴ BENEDEK Elek: *Arany mesekönyv*, Csodaceruza kiadó, Budapest, 2009.

³⁵ BOLDIZSÁR Ildikó: *Meseterápia*, Magvető kiadó, Budapest, 2012. 104. o.

A meséket egyenként meghallgattuk és főleg a szimbólumok rövid elemzésével feltártuk a történetek „meseiségét”, a szereplők útvonalát és így egy általános képet sikerült mutatni a mesék szerkezetéről. Alapos elemzésre az órán sajnos idő hiányában nem volt lehetőség, és két történetre csak a felolvasás és a résztvevők beszámolójának erejéig került sor. A diákokat azonban olyannyira érdekelte a történeteikben megbúvó jelentés, hogy apránként, tanórán belüli és azon kívüli beszélgetéseink során, a leglényegesebb történetükbeli elemeket megfejtették.

Ugyanezt a módszert alkalmaztam egy másik dráma szakos osztályban is. A két osztály között csupán egyetlen év különbség van, ezért nagyon kíváncsian vártam a két osztály közötti különbséget, hiszen ugyanabban a teremben ugyanazokat a körülményeket igyekeztem megteremteni a diákoknak.

A két foglalkozáson összesen 13 mese született.

Dolgozatom következő részében ezekből a mesékből kívánom górcső alá venni a két, szimbolikájában leggazdagabb történeteket, illetve a diákok által leírt, a meditáció során előkerülő képeket is segítségül hívom, hogy a történetek mélyére tekinthessek. A szimbólumok elemzésén keresztül kívánom a dolgozat előző részében lejegyzett gondolatokat beleszőni a megalkotott mesék elemzésébe.

2. A csillagmadár³⁶

2.1. A mese

Egyszer volt, hol nem volt, a Fekete-tenger legtávolabbi csücskének legmélyebb medrében, volt egy víz alatti ország, a Sötétség Birodalma.

Egy napon a feneketlen sötétséget egy napsugár kettészakította. S lássatok csodát!

Onnan kilépett egy aranyhajú kisgyermek, kinek az anyja a Hold, apja a Nap volt. Alig csodálkozott rá a világra, mire megpillantott egy apró kismadarat. A madárka a fiú vállára szállott, de mire a fiú meg akarta érinteni aranyos tollait, a madárka elröpült. A fiú a madár után nézett, feltekintett az égre, s meglátta a legszebb csillagot. Elhatározta, hogy útra kel, és megszerzi magának az ezüsthényű csillagot.

Apja udvarából eloldotta aranyszőrű paripáját, felpattant rá, de nem tudtak még szárnyra kapni. Vágtattak hetedhét országon át, mikor találtak egy titokzatos ismeretlennel.

- Nem tudja-e öregapám, hogy merre az út, amely az Esthajnalcsillaghoz vezet?

- Szerencséd, hogy öregapádnak szólítottál! Ha el akarod érni a legfényesebb csillagot, lépj be azon a kapun.

A fiú megköszönte az útmutatást, és belépett a borostyánnal körbefutott kapun, mely azonnal bezárult mögötte. A fiú egy százfejű sárkány karmai közé került.

De a kismadár elröppent a sárkány fölé, s elkábította énekével.

A kisfiú megmenekült, s meg akarta köszönni a madárkának, hogy megmentette az életét, de a kismadár újra tovaszállt.

S mire újra felnézett az égre, aranyfonalakat pillantott meg, s ráébredt, hogy a Hajnal udvarába érkezett. Mikor hátrapillantott, aranyszőrű paripáját már sehol sem találta.

Belekapaszkodott az egyik égi aranyfonálba, azon 77 napig mászott a Felhők országán, a Ködök Birodalmán, a Szellők Pusztáján keresztül, mire eljutott a Tejútig.

³⁶ A diákok által alkotott mesék egy részének nem adtak címet a diákok. A könnyebb megkülönböztetés céljából elneveztem ezeket a történeteket, de az eredeti írások cím nélkül kerültek felolvasásra.

Meglátta a legfényesebb csillagot, ahonnan a madárka éneke szólt. A kismadár rászállott a fiú vállára, a fiú megérintette, s nyomban egy gyönyörű királykislánnyá változott. Birodalmuk az Esthajnalcsillag lett, s szerelemben éltek az idők végezetéig.

2.2. Elemzés

A diákok által írt mese egy „klasszikus” beavatási történet.

Az egyik legismertebb és legteljesebb formájában fennmaradt ilyen típusú mese a Fehérlófia, de számos más folktörténet is a 'táltossá' váláshoz vezető utat írja le. A táltossá válás napjainkra más értelmet kapott, mint amivel a mesék kialakulásának időszakában rendelkezett: beteljesíteni a sorsunkat, megtalálni helyünket és párunkat a világban. Ez régen és most is legalább akkora kihívást jelentett az emberek számára, mint a sámánnak a szellemek és a materiális világ között a médium szerepét vállalni és ennek felelősségét magára venni.

Már a mese kezdetén ősi képeket használtak. A Fekete-tenger legtávolabbi csücskének legmélyebb medrébe, a Sötétség Birodalmába születik bele egy gyermek. Furcsa módon ebben a történetben egy napsugárból lép ki, azaz az anyaméh fényes biztonságából (az egységből) a sötét, addig ismeretlen világba jut, ami a születés pillanata előtt még szinte nem is létezik, csupán megérkezésének pillanatában születik fény az addig elzárt földre.

A mese kezdete abszolút énközpontú világszemléletet tükröz: addig, amíg én nem látom, amíg én meg nem tapasztalom, addig az a valami nem is létezik; amíg a tudatommal el nem érem, addig az sötét, áthatolhatatlan és - nem utolsósorban - elérhetetlenül távoli.

A gyermek anyja a Hold, apja a Nap volt. A diákok a legjellemzőbb női és férfi planétákat vonultatják fel. A leghatalmasabb női és férfierő hozta a gyermeket a világra, mely erő beteljesítése az életfeladat és egyúttal a biztosíték is, hogy a „világra épp hogy csak rácsodálkozó gyermek” birtokában van azoknak a képességeknek, amelyek eljuttatják a legfelsőbb szférákig.

A korosztályra jellemző kettősség, az átmenetiség érzésének bizonytalansága illetve a vágyak beteljesítése, melyek tudatos vagy tudattalan célként ott lebegnek a szemek előtt, mint lábnymok vezetnek a mese elemzőjét előre.

Kezdetben még egy, a gyerekekre jellemző, perspektíva jelenik meg: a szülők fényes égitestek, magasan vannak, elérhetetlenek ahhoz a mélységesen mély helyhez, ahol a gyermek a világra jön. Mintegy emlékkép villan csak föl ez az állapot, hiszen szinte azonnal áttérnek az útrakelés motívumára: „Alig csodálkozott rá a világra, mire megpillantott egy apró kismadarat.”

A szülők csak addig vannak közvetlenül jelen, amíg a gyermek a világra jön, utána háttérbe kerülnek a fiatal életében. A szülőkről való leválás folyamatának lehetünk tanúi. A pozitív szülői kép mégis ott van, mint egy hátulról támogató energiaforrás.

A gyermekkor hirtelen elmúlt és elkezdődik az utazás.

A mesék főhőseinek mindig nyomós indoka van, hogy elhagyják otthonukat: gonosz mostoha, szegénység, árvaság, kalandvágy. A mesékben ezek az okok oly sokszínűek, hogy meg sem próbálkozom mindegyik felsorolásával.

Az általunk elemzett írásban egy csillag birtokba vétele a gyújtópont. A madárka, mely rászáll a főszereplő vállára: ősi toposz. A mese rövid megbeszélése során a diákok is több értelmezését sorolták fel a madár-motívumnak. A legtöbben a lélek, a béke, (a páros madár) a szerelem jelképkörében gondolkoztak.

Ebben a mesében ez természetesen értelmezhető úgy is, hogy a sors útjára rávezető tudatalatti tartalom manifesztációja, de úgyis, mint a női energia kezdeti megtestesülése. Hiszen a mese végén ez a kismadár változik át gyönyörű lánnyá.

„A repülni vágyó és égbe szállni akaró ember körülményeitől függetlenül különleges helyzetben volt: a határok átlépésére készült. Az átlépéssel nem csak a fizikai törvényeket haladhatta meg, hanem saját korlátait is, miközben mindvégig tudta merre tart. Fölfelé. A madár a szárnyai segítségével leküzdi az anyag tehetetlenségét, a gravitációt, s ezért az Ég, a szellem felé való emelkedés, a transzcendencia szimbóluma. [...] Ha tehát az ember álmokban, mítoszokban vagy mesékben madárrá változik vagy egy madár mellé szegődik útítársul, ez arról a vágyáról tudósít, hogy képes vállalkozni az Égbe irányuló, lélekemelő utazásra és a Teremtővel való találkozásra.”³⁷

Ahogy a fiúcska sem rendelkezik a férfienergiák teljességével, úgy a lány sem képes teljes valójában mutatkozni.

Gyönyörű együttműködés szemtanúi lehetünk ebben a történetben. Férfi és nő életfeladatai bár nem egyeznek, mégis oly szorosan összefonódnak, hogy ez egyik

³⁷ Boldizsár. i.m., 360-361. o.

sikere feltételezi a másikat, bukása a másik nem fejlődésének megrekedését is magával vonja.

Bár a történet a férfi szemszögéből láttatja az eseményeket, a női szerepvállalás is kristálytisztán megmutatkozik.

A férfi történetét a születéstől a beteljesülésig követi a mese. Azonban ugyanez a mesekezdés, akár a női oldalt is bemutatathatná, hiszen egészen addig, amíg a madárka meg nem jelenik, nem derül ki, hogy a gyermek milyen nemű, „aranyhajú kisgyermekként” nevezik meg. A lánygyermek is ugyanazon energiák szülötte, a sorskönyvek különbözősége csak a világrajövetel után válik relevánssá.

A fiúcska vállára tehát egy madárka száll, a női energia manifesztációja - mely egyaránt az anyai segítség lehetőségét is felveti, ám a mese végkifejlete ezt az értelmezési formát nem teszi egyértelműen lehetségessé.

A gyermek meg szeretné érinteni a madárkát, azaz birtokba akarja venni. Ez a gyermeki, éretlen kíváncsiság csak bajba sodorhatná, elterelhetné a két szereplőt. Olyan bonyodalomhoz, sőt tragédiához vezethetne, mint a Világszép Nádszál kisasszony történetében a kíváncsiság, vagy *A tengerkékszemű lány*³⁸ című, a diákok által írt és a későbbiekben elemzett mesében az elhamarkodottság, hisz amíg nem elég tapasztaltak, addig nem láthatják meg egymást teljes valójukban. A szellemi és érzelmi érettség elengedhetetlen, hogy a valódi egymásra találás bekövetkezhesen. Egyben ez a fiú próbatétele is, hiszen amíg nincs birtokában a megfelelő „kincseknek”, addig nem is képes megérinteni egy másik szellemi valóságból származó lényt.

Ez a másik szellemi valóság nem csupán a transzcendenst jelenti, hanem a női szférát is. Ebben a mesében a kettő szorosan összefűződik. A fiúcska a madárnak „köszönheti”, hogy az égre fordítja a tekintetét, azaz itt a nő közvetlenebb kapcsolatban van a felső szférákkal, nem engedi magát megérinteni, csupán megmutatja a – még - gyermek számára az előre vivő utat. Az állatalakban megjelenő segítő szerepére később térek ki.

A fiú nem közvetlenül a madár után indul el. Feltekint az égre, és meglátja „a legszebb csillagot”, azaz felfedezi a magasabb rendű égi világot, melyet még mindig csak birtokolni akar - akárcsak a madárkát: „elhatározta, hogy útra kel, és megszerzi magának az ezüsthényű csillagot.” Tehát neki sem már a részlegesen jelenlévő szellemi

³⁸ Ld. 3.2 *A tengerkék szemű lány* c. mese

értékek kellenek, hanem valami sokkal „megfoghatatlanabbnak” tűnő valóság: a legértékesebb, a legfényesebb tudatállapot.

Korábban már említett szülői jelenlét itt ismét megnyilvánul a háttérben. Hiszen kiderül, hogy a gyermek az apja udvarában él, azaz a gyermek atyai gondviselés alatt áll. Az anyáról már nem esik szó. Nem is kell, hogy hiányérzetünk legyen, hisz a mesében a női princípium állandóan jelen van valamilyen formában.

A fiú eloldja apja aranyszörű paripáját. Ahogy a nő számára a madárka, úgy a fiú számára a ló, melyet apjától „örököl”, az ösztönén megnyilvánulása. Azonban nem ajándék ez, hanem olyas valami, amit magának kell, önszántából elvinnie. Az udvarból elköthetné bármely lovat, azonban ő tudja, hogy csak a legkülönlegesebb, legértékesebb állat viheti el őt a legmagasabb szféráig. Tehát azt a paripát viszi el, amely számításai szerint legközelebb viszi kitűzött céljához. Azonban ezt a lovat nem ő változtatta aranyszörűvé, nem ő küzdött meg a teljességért, hanem az apja által megszerzett tudással kíván saját érdekeiben tenni.

„A táltos paripa [...] nem más, mint a madár és a ló „keresztelkedéséből” született univerzális segítő, aki mindig oda viszi a hőst, ahová menni akar, sőt valamivel még annál is messzebbre.”³⁹

Nem tudnak hát szárnyra kelni, csupán a földön maradva képesek vágatni. A fiú bár szeretne a legkönnyebb úton eljutni az égig, a más által megszerzett tapasztalat, tudás és erény csupán az úton segítheti, de a végső célig nem viheti el.

Hetedhét országon át vágattak: hosszú, végtelennek tűnő utat jártak be, mire találkoznak a titokzatos ismeretlennel. A mesei fordulatban ismét felfedezhetjük a szülői útbaigazítást (ez – egyértelműen - a magasabb szellemi szférák megjelenése is, hiszen az apa, a Nap, és az öregember egyazon transzcendens réteg képviselői). A megszólítás is erre vezet bennünket: „Nem tudja-e öregapám, hogy merre az út, ami az Esthajnalcsillaghoz vezet?”

A fiú tudja, hogyan kell megszólítani a segítőt, hogy az a megfelelő válasszal szolgáljon. „Mondd meg a nevem, s megmutatom ki vagy” - ez lehetne a mottója ennek a mesei fordulatnak. Valami vagy valaki megszólítása, igazi nevének kimondása az általa képviselt erők irányítását teszi lehetővé a mesehősök számára.

Más mesékben a női, az anyai erő nyújt segítséget („Szerencséd, hogy öreganyádnak szólítottál”).

³⁹ Boldizsár i.m. 361.o.

A legfényesebb csillag ekkor neveződik meg először a mesében. A Jelképtárban így írnak erről: „A Vénusz számos műveltségben istenháromságot alkot a Nappal és a Holddal (így a sumeroknál, az észak-amerikai kora indiánoknál és népmeséink tanulsága szerint eleinknél. A Vénusz vagy magyarul Esthajna csillag tiszteletét a kereszténységben Szűz Mária örökölte.⁴⁰” Tehát mindenféleképpen egy kiteljesedett női energia megszerzése a cél, mely csak a szerelemben valósulhat meg.

A fiúnak egy borostyánnal körbefont kapun kell átlépnie, amely azonnal bezárul mögötte. A segítő paripa ekkor már nincs vele, azaz elért oda, ahol már szülői segítségre nem számíthat, (illetve nincs is rá szüksége) csak a saját erejére támaszkodhat.

A borostyán a hűség, a ragaszkodás, a kitartás és nem utolsósorban az örök élet jelképe. A fiú döntését tehát a saját tudattalanját és lelki minőségét megtestesítő természeti képek támogatják.

A kapun való átlépés az új, önálló életnek csupán a kezdete. Itt új akadályokkal kell szembesülnie.

Amint átlép a kapun, „egy százfejű sárkány karmai közé kerül”, azaz szembe kell néznie önnön személyiségének negatív oldalaival, mely valójában egyetlen lény száz különböző arccal, száz különböző fejjel. A sárkányok, gonosz törpék vagy óriások kiiktatásának két útja van népmeséinkben. Vagy trükkkel járnak túl az eszükön, vagy egyszerű „kegyetlenséggel” megölik őket. A sárkányokat szinte minden mesében elpusztítják. A velük szembeni kegyelem azt jelenti, hogy életben marad az akadályozó, hátráltató, negatív oldal, amely bármikor újra színre léphet; újabb és más alakokban kell majd az élet későbbi fázisaiban először felismerni, majd elpusztítani őket.

A megoldást a madárka hozza, aki elkábítja csodás énekével a veszélyes fenevadat. Itt a kis állat már tényleges segítőként jelenik meg. A mesék klasszikus szereplője az elvarázsolt, megátkozott szerelmes, aki segíti a hőst, hogy beteljesítthesse sorsát, valamint, hogy megtörje a rajta ülő rontást. Henderson így fogalmazza meg a szerepét: „a hős kezdeti gyengeségét egy erős „segítő” vagy védelmező figura megjelenése ellensúlyozza, aki lehetővé teszi a hős számára, hogy végrehajtsa azokat az emberfeletti feladatokat, melyekre egyedül képtelen lenne.”⁴¹ Ebben a mesében két ilyen segítő is megjelenik - egyrészt a madárka (mint női manifesztum) és a paripa (mely a férfierő megtestesülése).

⁴⁰ HOPPÁL-JANKOVICS-NAGY-SZEMADÁM: *Jelképtár*, Helikon kiadó, Budapest 1990, 48.o.

⁴¹ HENDERSON, J. L. in. *Az ősi mítoszok és a modern ember* in C.G. Jung: *Az ember és szimbólumai*. 109.o.

A mesében a segítő szerep, mint korábban azt már kifejtettem, megjelenik ugyan, de az inkább az apához köthető, azaz a múlthoz és nem a jövőhöz. Az apai segítő csak akkor tűnik el, amikor a fiatal már képes a saját személyiségének önálló erejével továbbjutni. Akkor viszont önként visszavonul. Ez egészséges szülő-kapcsolatra enged következtetni a jelenet kiötlője részéről, valamint általánosságában megmutatja, hogy a családi háttér meddig jelent erősítést és támogatást és mikortól lenne teher és visszahúzó erő.

A kismadár már közvetettebben lép fel és ismét tovább irányítja az ifjú hőst. „Aranyfonalakat pillantott meg, s ráébredt, hogy a Hajnal udvarába érkezett” - azaz az új élet megszületésének pillanatába lép. Az eddigi lét bezárul, minden ahhoz tartozó elem elmarad, és új életszakaszba jut a hős. Az egyedüli, ami vele marad, az a madárka, amely közvetítő a múlt és a jövő, az ég és a föld között.

Az aranyfonalak ismét felidéznek a Napot, azonban ez már nem az apai energiák szimbóluma, hanem a férfi saját energiaforrásának, legbelső életerejének kisugárzása. Ekkor már tényleg nincs szükség az aranyszőrű paripa jelenlétére, hiszen az érett, önálló forrásokkal rendelkező világban nincs helye az előző életből származó „maradványoknak”.

Az aranyfonál azt a szerepet játssza, mint más mesékben az égisz fa, mely összeköti a földi és az égi világot. A fonál női jelképként jelenik meg, mely a női tevékenységekhez (szövés, fonás, varrás) köthető, sőt a hajra is asszociálhatunk általa (gondoljunk csak Raponc⁴² történetére). Ebben az esetben a női és a férfi szimbólumok tehát egybeolvadnak. „...nem lehet a nőiség lényegét önállóan, a férfiprincípiumtól függetlenül megvilágítani. Úgy, mint ahogy a fény sem létezik a sötétség nélkül, és a sötétségnek sincs önmagában jelentése. A legszemléletesebben a kínai jin és jang szimbóluma világítja meg számunkra az „önmagunkban való” jelenségek illúzióját, és egyben az egymást feltételezők - ezért csak viszonylagosan önállóak - létezését” - írja Antalfai Márta⁴³.

Az aranyfonálon 77 napig mászik felfele a mese hőse. Hogyan lehet egy vékony fonálon felfele mászni? Erre csak az képes, aki megszerezte addigi útja során a megfelelő kvalitásokat, illetve aki teljesen birtokában van belső világának, irányítani tudja annak „természetét”.

⁴² ADAMIK Lajos - MÁRTON László: *Jacob és Wilhelm Grimm - Családi mesék*, Kalligram kiadó, Budapest, 2009

⁴³ Antalfai i.m. 38.o.

Archaikus világszemlélet⁴⁴ maradványai fedezhetőek fel az égbejutás folyamatában: a világ szerkezetét több kultúrában is úgy képzeltek el, mint különböző szférák egymásra rétegződését. A legtöbb kultúrában az eget (illetve az alvilágot is) hét „héj” alkotta, a planéták száma szerint. Ebben a mesében a hetes szám nem jelenik ugyan meg, de abban megegyezik az ősi szemlélettel, hogy legfelsőbb rétegében a csillagok találhatóak, azaz maga a Tejút.

A Tejút sokrétű értelmezési lehetőséget nyújt, hiszen olyan ősi jelkép, amely szinte kivétel nélkül minden nép hiedelemvilágában fontos szerepet kap. Az élet, az égi vándorlás, a szellemi termékenység szimbóluma, a révülés utolsó állomása. Itt talál a pár egymásra, itt lehetséges a madárka átlényegülése és kiteljesedése.

„Birodalmuk az Esthajnalcsillag lett...” - a fiú elérte célját. A birtoklás gyermeki attitűdje eltűnik, s az otthonteremtés válik céllá. A fiú maga is király lett, mint az apja; hisz nincs ugyan közvetlenül kimondva, de birodalmat szerzett, a madárka pedig szintén királyi mivoltában válik az ifjú párjává.

Itt érik el a - mese kezdetén még csak halványan ott derengő, de persze a mese hallgatója által már ismert - végső célt: az érzelmi és szellemi kiteljesedést.

Egy momentum mégis szembetűnő ellentétre hívja fel az olvasó figyelmét. A megfogalmazás szerint a 'kisfiúból' király lesz ugyan, de nem férfi, hanem megmarad 'fiúnak', a madárkából nem királylány (sőt királynő), hanem királyKISlány válik, azaz a mindkét oldalon mégiscsak marad valami a gyermeki létből; nincs teljes önmagukra-találás, egészen addig, míg ők ketten ténylegesen össze nem kötik az életüket. Ha figyelembe vesszük, hogy 17-18 éves fiatalok alkották meg a mesét, nem is szabad csodálkoznunk ezen a megfogalmazáson, hisz maguk is a felnőttiség határán állnak; gyermeki önmagukhoz kötődő utolsó szálakat épp ebben az időszakban engedik át egy következő életszakasz számára.

Mint azt korábban már említettem, a női szerepek végig jelen vannak valamilyen formában.

A női szereplővel kapcsolatban egy jelentős kérdés merül fel: ki átkozta el? Hiszen ha az ő élete is ugyanabból a fényes világból ered, mint a fiúé, akkor valaminek vagy valakinek egy madár testébe kellett száműznie. Az átok feltehetőleg a következő

⁴⁴ „A modern ember álmaiban megjelenő történetek és az ősi mítoszok közötti analógiák se nem nyilvánvalóak, se nem véletlenek. Azért léteznek, mert a modern ember tudattalan pszichéje megőrzi azt a szimbólumalkotó képességet, amely egykoron a primitív ember hiedelmeiben és rítusaiban nyert kifejezést.” (J.L. Henderson: *Az ősi mítoszok és a modern ember*. in C.G. Jung: *Az ember és szimbólumai*.) - *Ugyanez a kapcsolat egy mese alkotásakor és értelmezésekor is előtérbe kerül.*

volt: addig madár alakban szálljon a világban, míg meg nem találja igaz párját. Ilyen és ehhez hasonló átkokkal az *állatmenyasszony*⁴⁵ típusú mesékben találkozhatunk. A segítő állat és a megszerezni kívánt kincs egy és ugyanaz, persze ez csak a mese végén válik világossá a mese hőse számára.

A boszorkány, aki elátkozza a leánygyermekeket, mindig a negatív anyaképet testesíti meg kisgyermekkorban. A jó anya és a rossz anya nem lehet ugyanabban a testben, hisz akkor a gyermek anyja elleni indulatai ugyanarra a személyre hárulnának, ami a gyermekben lelkiismeret-furdalást eredményezne. Az ego így védi ki, hogy a gyermeknek akár magáról, akár anyjáról rosszat kelljen gondolnia. A boszorkány (illetve átkának) elpusztítása, ártalmatlanítása nem hogy rossz érzéssel kell hogy eltöltse a gyereket; épp ellenkezőleg: dicsőséges cselekedet, mellyel a személyiség negatív aspektusait iktatja ki.

A fenti pszichikai folyamat a „varázsos” korszakban lévő gyermekek jellegzetessége. Mivel ezen a szakaszon a fiatalok már jócskán túlléptek, maga az ’átok’ csak a tudatalattiban él tovább.

Az átok természetesen nem azt jelenti, hogy az édesanya rosszat akar a gyermekének. Csupán arról van szó, hogy a fejlődő személyiség önmagára találása, az individuáció⁴⁶ folyamata – tudat alatt – a gyermeki korból megmaradt „problémakörökkel” (pl.: Elektra-komplexus) van még mindig részlegesen elfoglalva (bővebben lásd Bruno Bettelheim: *A mese bővítele és a bontakozó gyermeki lélek* című munkájában az *Ödipális konfliktusok és megoldások*⁴⁷, valamint a *Hófehérke*⁴⁸ fejezetekben).

Miért is fontos, hogy ezek a hősi önbeteljesítések, átalakulások végbemenjenek és mindenkorai sémaként a tudatalattinkban tárolódjanak? J. L. Henderson ugyan a hősmítoszokról ír, azonban állítása a mese esetében is megállja a helyét, mint a (pl. görög mítoszoknál régebbi időkre visszavezethető) őstörténet-rendszerben: „Ezek az istenszerű alakok valójában a teljes pszichének, annak a nagyobb és teljesebb identitásnak a képviselői, amely biztosítja azt az erőt, amit személyes ego nélkülözni kénytelen. Sajátos funkciójuk azt sugallja, hogy a hősmítosz lényeges szerepe az egyéni ego-tudatosság - a saját erő és gyengeség tudata - fejlődésében keresendő, amelynek

⁴⁵ PROPP, V. J.: *A mese morfológiája*. Budapest, Századvég-Osiris, 1995

⁴⁶ FRANZ, Marie-Louise von: *Az individuáció folyamata* in C.G. Jung: *Az ember és szimbólumai*, 157-229.o.

⁴⁷ Bettelheim i.m. 70-79.o.

⁴⁸ Uo.: 130-141. o.

eredményeként a hős képessé válik azon nehéz feladatok megoldására, amelyekkel az élet állítja szembe.”⁴⁹

Milyen sorskönyvvel van dolgunk ebben a mesében? Mint azt már a dolgozat korábbi részében említettem, a szülők határozzák meg kezdetben a gyermek sorskönyvének alakulását. Ebben a mesében mindkét szülőtől pozitív forgatókönyvet örököl mind a fiú, mind a lány, hiszen a kiteljesedett férfi és női energiák egyesüléséből születnek meg.

Ez olyan erős „hátszelet” jelent az élet indulásánál, hogy szinte bizonyos a sikeres felnőtté válás. A mesében is még kisgyermekként indul el a hosszú és megpróbáltatásokkal teli útra. Ekkor történik meg az elhatározás, megíródik a sorskönyv: az égbe jut, kiteljesíti saját energiáit. Gyermekének ugyanezt a sikeres forgatókönyvet adja tovább.

Berne szerint az érettség az analitikus szempontjából az életesemények, az életmód alapján mérhető. „A próbák akkor kezdődnek, amikor a fiatal elhagyja addigi védett környezetét és saját jogán kezd létezni a világban. [...] Az életjáték rendszerint huszoneves kor táján fordul élesre.”

Az események „élesre fordulása”, akkor történik meg, amikor átlép a borostyános kapun és elszakítja a szálakat, melyek még a próbálkozás „engedékeny” időszakához kötik, amikor a botlások nem feltétlen jelentenek végleges veszteségeket, a javítás lehetősége még adott. A sorskönyv-elmélet szemszögéből tekintve a mese korábban felvetett problematikája -mely szerint a gyermeki szálak mégiscsak ott vannak a felnőtt életében- teljesen helytálló, hiszen a gyermekként megalkotott forgatókönyv lép életbe és teljesedik be.

⁴⁹ Henderson, J. L. in: *Az ősi mítoszok és a modern ember* in C.G. Jung: *Az ember és szimbólumai*, 109.o.

3. A tengerkék szemű lány⁵⁰

3.1. A mese

Egyszer volt, hol nem volt, volt egyszer [a Fekete-tenger 77. szigete fölötti báránnyefelhőn egy égi lakodalom. Ezen a lakodalmon volt vendég egy tengerkék szemű lány⁵¹] egy tengerkékszemű lány. Ezt a lányt réges-régen (még magzat korában) megátkozta egy gonosz boszorkány. Az átok így szólt: „Ha valaha a felhők fölé merészkedsz, abban a pillanatban viasszá olvadsz!”

A lány mindig irigyelte a felhők fölött repülő sirályokat. Miközben egy sziklán ülve nézte az eget, egy hófehér sirály repült a kezére úgy, hogy egy gyémántgyűrű kerekedett az ujjára. Ebben a pillanatban a sirály délceg katonává változott. Egy hét múlva hetedhét országra szóló lakodalmat rendeztek.

A vitéz az Óperenciás tenger feletti báránnyefelhők birodalmában szerette volna megtartani a lagzit, de a lány nem egyezett bele az átok miatt, pedig régóta vágyott a felhők fölé, de nem mondhatta el férjének, mert félt, hogy kedvese bolondnak hiszi.

A leány nagy szomorúságba esett, mert nem tudta, hogy mondja el titkát. Ezért elment a Fekete-tenger legmélyebb bugyrába megkeresni a mindentudó kagylót. A kagyló csak akkor segít, ha sikerül kilopni testéből az igazgyöngyöt. A lány ehhez segítséget kért egy haltól, aki cserébe a gyönyörű kék szemét kérte.

Megszerezte az igazgyöngyöt, a kagyló tanácsot adott, a lány visszatért kedveséhez, ám amikor egymás szemébe néztek a fiú megtántorodott és azt kérdezte: „Hová tűnt gyönyörű kék szemed csillogása?” [A lány elmondta, mi történt] majd nagy búval szívében elhagyta kedvesét. A lány bánatában a felhők fölé szállt a sirályokkal és abban a pillanatban viasszá változott, és a Nap esőcseppekké olvasztotta karcsú testét, a cseppek az óceánba hullottak.

⁵⁰ Diákok által adott eredeti cím.

⁵¹ A szögletes zárójelben lévő szövegek az eredeti lapon áthúzza szerepelnek, azonban nagy jelentőséggel bírnak a történetben. A diákok valószínűleg illogikusnak tartották - például - a leány jelenlétét a lakodalomban, ezért húzták ki a szövegből. A mese értelmezése során rávilágítok, miért és hogyan is lehetséges a leány jelenléte a felhők fölötti lakodalmon, illetve, hogy milyen jelentőséggel bír, hogy elmondja-e kedvesének a vele történeteket.

3.2. Elemzés

Ezt a mesét egy csak lányokból álló csoport készítette. A későbbiekben bebizonyosodik, hogy miért is olyan fontos ezt megjegyezni. Nem csak a szimbólumok terén, hanem a cselekményszövés és a végkifejlet szempontjából is egy igazán izgalmas történettel van dolgunk

A mese kezdetén megismerkedünk a főszereplővel, egy lánnyal, akiről megtudjuk, hogy még magzat korában megátkozták.

A boszorkány, aki megátkozta ezt a lányt, nem várt a megszületésig, mint például tette azt a 13. boszorkány a Csipkerózsikában, hanem még csírájában el akarja fojtani az életet. Ki ez a boszorkány és miért átkoz meg egy még meg sem született gyermeket?

Mielőtt megválaszolnánk ezt a kérdést, mindenféleképpen érdemes a diákok által kihúzott részre koncentrálni. Bár a tanulók feltehetőleg logikátlanak tartották, hogy az átok ellenére a leány részt vegyen a lakodalmon, ez mégsem lehetetlen.

Az első mese a gyermek születésétől indítja a történetet. Ez a mese még az azelőtti állapotról ad számot: a Fekete-tenger legeldugottabb szigetén, nő és férfi egyesülésének föld fölötti boldogságában. Természetesen ebben a lakodalomban a szülők egymásra találásának pillanatában vagyunk. Hogyan lehet, hogy a lány ott van a lakodalomban, miközben még sem lehet ott? A magzat az anya méhében már megfogant, az új életet már elvenni nem lehet, csupán csak megakadályozni a beteljesedésben.

A boszorkány a mesékben mindig a nő, az anima negatív aspektusát képviseli. Az anya vélt vagy valós negatív érzelmeinek megtestesüléseként is felfogható, valamint - ha általánosabban szemléljük - a női lélek erősen sötét oldalát, mely ebben az esetben szintén visszakanyarodik az anya világához.

Az élet forgatókönyvére meghatározó hatással vannak a szülők - sőt nem csak közvetlenül a szülők, hanem a család felmenőági női tagjainak sorskönyvei is. Az anya tudatalatti féltékenysége gyermeke iránt - melyet Hófehérke történetén keresztül Bruno Bettelheim tökéletesen kifejtett⁵² - itt is a boszorkány formájában jelenik meg. Ha visszaemlékszünk Csipkerózsika történetére ott is felfedezhetjük az átkot, mint az élet kiteljesedésének megakadályozására tett kísérletet.

⁵² BETTELHEIM, Bruno: *A mese bűvölete és bontakozó gyermeki lélek*. Corvina, Szombathely, 2005, 130-141.o.

Az átokkal - melyet mindenki örököl, vagy magára vesz - egyetlen dolgot tehet egy mese hőse: megpróbálja elkerülni, a következményeket türelmesen elviselni s a megfelelő időpontban kilépni a rossz hatás(ok) bűvköréből. „E küzdelemhez a többi ember csupán a háttérrel jelenti, s annyiban fontosak, amennyiben elősegítik vagy gátolják ezt a folyamatot. Vannak olyan mesék, ahol a hősnek hosszú éveken keresztül kell egymagában vándorolnia, utaznia és szenvednie, mielőtt megtalálná, megmentené és magával vinné azt a személyt, akivel létrehozhat egy olyan kapcsolatot, amely mindkettőjük életének tartósan értelmet ad.”⁵³

Ebben a mesében - mint valójában mindegyikben - a rossz döntések végzetesek.

De lehet-e másképpen cselekedni? Figyeljük meg magát az átkot („Ha valaha a felhők fölé merészkedsz, abban a pillanatban viasszá olvadsz!”), mely, mint egy önbeteljesítő delphoi jóslat lebeg végig a történeten.

Miért fontos a felhők fölé merészkedés? Természetesen az égről azonnal a boldogság képe jut az olvasó eszébe, azonban nézzünk egy kicsit mélyebben a mesében elfoglalt szerepére. Ebben a történetben a szülők boldogságának a színhelye az ég. A mesékben az átok alól van kibúvó, meg lehet törni őket. Ezt a tengerkékszemű lány is tudja és elindul, hogy helyre hozza a sorsát, hogy kedvese minden vágyát teljesíteni tudja. Ő maga is mindig irigykedett a sirályokra, csak nézte őket, önmagától viszont nem tett semmit, hogy átkát megtörje.

A madár - ahogy az előző mese kapcsán kifejtettem- hírnök, aki ég és föld között kapcsolatot teremt. Míg az előző mesében a lány ösztön-énje testesült meg a kismadárban, itt a férfi jelenik meg állati alakban. Ez felidézheti Zeus metamorfózisait, a különböző állati alakokat, amelyekben elcsábította az ártatlan nőket, asszonyokat.

A diákok által írt történetben a lány a felhők fölötti boldogságra vágyik - egy sziklán ülve ábrándozik, amikor egy sirály a kezére repül, eljegyzi, majd az állat emberi alakot ölt. A hófehér madár kapcsolatban áll a felső szférákkal, megjelenésének elsődleges oka ugyanaz, mint az első mesében, azonban itt nagy hibát követnek el. A férfi átka megszűnik azzal, hogy megtalálja szerelmesét, kedvesének azonban nem segít, hogy levesse magáról sajátját; hogy teljességének kibontakozásában előremozdítsa.

⁵³Bettelheim.im. 132.o.

A népmesékben a párok egymásra találásának a kulcsa az érettség megszerzése egymás segítése által. Ez még azokra a mesékre is igaz, ahol az egyik személy passzívnak tűnik. A kölcsönösség elkerülhetetlen feltétel minden népmesében.

Itt nincs szó erről. A sirály túl korán változik át, nem mozdítja ki passzív állapotából a lányt. Saját alakját felveheti, hisz meg van hozzá a megfelelő pár, azonban azáltal, hogy nem várja meg a lány személyiségének kiteljesedését, ez a türelmetlenség mindkettőjük boldogságát megakadályozza.

A menyegzőre hamar sor kerül, azonban a lakodalmat a vitéz a felhők között szeretné tartani, ahova a lány nem teheti be a lábát. Akárcsak a pár kapcsolata, úgy az egybekelés is csonka. Az esküvő betetőzése a lakodalom kellene, hogy legyen, amely az ifjú pár boldogságát, gazdagságát jelképezi.

A lány nem egyezett bele az égi lakodalomba, mert „nem mondhatta el férjének [az átkot], mert félt, hogy kedvese bolondnak hiszi.” A kapcsolat csonkaságát említettem, amiben nem csak az egyik fél éretlensége, hanem a felek közötti kommunikációképtelenség is világosan tükröződik. Az átokban szó sincs arról, hogy nem beszélhetne az őt ért szerencsétlenségről. Nem azért nem osztja ezt meg férjével, mert megtiltották, vagy, mert bármilyen külső tényező akadályozná ebben. Az egyetlen hátráltató dolog a saját félelme attól, hogy elveszíti kedvesét. A visszautasítástól való félelem űzi el, hogy megkeresse az átok alóli feloldozást.

A kitaszíttóságtól való félelem ősi ösztön, melynek evolúciós alapjai vannak, azonban a mese rámutat, hogy a párkapcsolatokban ennek a félelemnek nincs helye.

A szorongás az érdemtelenség érzésétől már egészen kisgyermekkorban jelentkezik, amelyet, ha a gyermek nem képes megfelelően feldolgozni, akkor ez - mint az a mesében is megtörténik - a felnőttkori párkapcsolatokat is megkeseríti, függőségi viszonyt alakít ki.

A szereplők útnak indulásának néha tragikus okai vannak - a szülők elvesztése, megtagadottság, gyakran „csak” a kíváncsiság hajtja őket, az életük elvesztésétől való félelem, azonban ez a félelem sosem uralkodik el rajtuk: tetteik hajtóereje az életük jobbá tétele utáni vágy, a szerelem elérése, megtalálása.

"A mese egyrészt realiztikus módon figyelmeztet, hogy akit a düh és a türelmetlenség hirtelen elragad, azt baj éri, másrészt viszont biztosít arról, hogy a

következmények csak átmenetiek, hogy jóakarattal és jó tettekkel helyre lehet hozni azt a kárt, amit a rossz kívánságok okoztak.”⁵⁴

Bruno Bettelheim a fenti idézetben általában a varázsmesékről, mint megoldást nyújtó történetekről mesél, a diákok által megírt történetben nincsenek ilyen lehetőségek: világosan rámutatnak, hogy bizonyos döntések után már nincs visszakozási lehetőség - ebben a mesében ez a döntés: a feladás. Nem a szerelemért való küzdelmet adja fel, hanem a legfontosabbat - ami a mese törvényei szerint is visszafordíthatatlan: magát az életet.

A mesék szereplői a boldogságukhoz vezető úton gyakran letérnek az alvilágba, gyakran onnan kell megszabadítaniuk a királylány(oka)t vagy az égitesteket, sokszor segítséget is innen kap, azonban nem olyan lényektől, melyek eredendően oda tartoznak. A személyiségnek azokat a részeit, amelyek károkat okozhatnak, el kell pusztítani.

A lányok által írt mesében egyedül a boszorkány tartozik ehhez a világhoz, azonban a lány saját mélységeibe történő leszállásakor nem a boszorkánnyal kell szembesülni, hanem nőiségének azon aspektusaival, amelyek felszínre hozására még nem áll készen.

„A pozitív női lélekész” kifejlődése mindenki számára adott, „de ez kemény lelki munkát igényel [...] Sokan nem vállalják ezt az alászállást, mivel ez nem kevés küzdelmet, erőfeszítést igényel.”⁵⁵ E mese szereplője vállalja az alászállást, azonban ez önmagában még mindig kevés. A női oldal pozitív értékeinek a fejlesztéséhez bátorság szükséges, azonban csupán ez nem elegendő - ebben a mesében valójában nem is bátorságról van szó, hisz a közvetlen konfrontáció (a kedvessel) az, ami inkább saját maga felé irányítja; magába zárkózik, nem csak befelé, hanem lefelé vándorol, ahol sötétség várja. Ezzel a sötétséggel nem képes megbirkózni, mivel a megfelelő külső támogatás sincs meg. A szülőkről csak annyit tudunk, hogy már nincsenek mellette és a választott pár sem képes a lány segítésére (a férfi szerepéről ebben a mesében később térek ki).

„Viszont ha nincsen kedvező külső konstelláció, akkor nem jelennek meg bizonyos értékek, képességek, attitűdök, érzelmek. A tudattalannak ezért védő, őrző

⁵⁴ Uo. 45.o.

⁵⁵ Antalfai i.m. 177.o.

funkciója is van. Ha rosszul bánunk az értékeinkkel, azok visszasüllyednek a tudattalan tengerébe.”⁵⁶

A tengerkék szemű lány esetében is pontosan ugyanez történik. Az érték, a gyöngy az ismeretlen sötétjében marad, az Antalfai-idézetben említett védő funkciót a kagyló látja el, amely nem engedi, hogy a féltett érték ideje korán a felszínre kerüljön.

Antalfai Márta a *Gyöngyike* című mese kapcsán tökéletesen megfogalmazza a gyöngy jelentését: „A gyöngy [...] a kozmosz kicsinyített mása, a világmindenség egésze, a lehetőségek összessége: jól szimbolizálja, hogy születésünkkel elvileg minden lehetőség bennünk van.[...] A gyöngy a teljesség, a megvilágosodás jelképe is.” Tehát a mesebeli lányban készen áll minden, hogy a boldogsághoz vezető utat kitapossa magának, azonban ez nem hullik senki ölébe, a hirtelen jött boldogság sosem tart örökké, a kapcsolatok megtartásáért harcokat kell vívni. A párkapcsolatok nehézségeiről számos mese szól, számos problémát vetnek fel, azonban egyben mind megegyezik: a másik mellett való kitartás egyben az önmagunkért való küzdelmet is magában rejti. A mélység, a sivatag, a tengerek vagy völgyek kietlenségében, sötétségében való vándorlás az egyedüllét és a magunkba szállítás időszaka. Az itt szerzett tapasztalatok csak akkor válnak értékke, ha a lélek elég érett, hogy mindezt saját épülésére tudja felhasználni.

Mind a gyöngy, mind a kagyló mélységesen mélyen, csak a lány számára elérhető helyen találhatóak, nem a tragikus vég felé mutatnak, sőt: a beteljesüléssel kecsegtetnek.

Ezen a ponton válik nyilvánvalóvá, hogy a lány nem elég érett a párkapcsolatra, annak sem a testi, sem a lelki aspektusára.

A lány valójában nem tesz mást, csak vágyainak megfelelően követi az ösztönök tanácsát. Azonban ezt megfelelő érettség híján teszi, hisz a kagyló arra kéri a lányt, hogy lopja ki az igazgyöngyöt a héjai közül. A kagyló tehát még önmaga sem képes önnön testéből kivenni az értéket, azaz a kagylóhéjak még zárva vannak, a nőiség rejtett és félve őrzött titokként már jelen van ugyan, azonban még a felszínre bukkanásnak nem érkezett el az ideje.

A hal igencsak sokrétű szimbolikai elem. Megjelenése, mint segítő, a mesékben nem kivételes. Minden esetben átalakulás várható a felbukkanásával -

⁵⁶ Uo.

gondoljunk csak Jónás történetére a Bibliából, vagy Cerceruskára⁵⁷. Míg ezekben az esetekben a hal lenyeli a szereplőket, a mesénkben lopni segít. Maga a tett önmagában nem elítélendő, hisz a mese erkölcsi szabályai egészen másképpen működnek, mint azt a mi modern közép-európai elvárásaink diktálnák - a mese etikájának mércéje az igazságosság, centruma a szubjektum.

Ebben az esetben is metafizikai változás megy végbe, azonban a sorozatos rossz döntések itt csúcsosodnak ki. A hal a segítségért olyat kér, amely a fenti világban akár hétszerte szebbé tenné a mese szereplőjét - itt: megcsonkítja őt. A nem megfelelő időpontban kért nem megfelelő segítség végzetes következményekkel jár. Nem megfelelő a segítség, hiszen lopásra kéri a halat, ahelyett, hogy ő maga szerezne meg.

A *kis hableány* című Andersen-mese számos eleme elevenedik meg. A kis hableány is odaadja a legdrágább kincsét a boszorkánynak. Boldizsár Ildikó így fogalmaz: „Vannak boszorkányok, akik csak a szív tisztaságát vizsgálják meg, mielőtt segítenének, másokat szolgálni kell bizonyos ideig, de akadnak olyanok is, akik a „valamit valamiért” elv alapján döntenek. Az utóbbiak közé tartozó tengeri boszorkány segítségéért minden nőnek nagy árat kell fizetnie: legdrágább kincsét odaadni a remélt és vágyott boldogságért.”⁵⁸ A boszorkány szerepét itt a kagyló és a hal együttesen töltik be. Az „őszanya” szembesíti mindkét mese szereplőjét azzal, hogy mindennek ára van. Az, hogy megéri-e a legdrágább kincset odaadni a szerelemért sosem kérdés, hiszen a mesénkben (és természetesen az életünkben is) a szerelem, és egy kiegyensúlyozott párkapcsolat jelenti a táptalajt az egészséges személyiség fenntartásához. A két lány ráadásul oly fiatal és naiv, hogy nem képesek a mérlegelésre. Mit lehetne tenni az áldozathozatal helyett?

Valójában semmi kivetnivalót sincs a tengerkéek szemű lány cselekedetében, hiszen kihez fordulhatnánk legbiztosabb tanácsért, ha nem a belső „mindentudó” lényünkhöz. Sőt, mitöbb „...eddig bölcsen cselekedett. Megvizsgálta, hogy mi kell a királyfival [itt *katona*] való kapcsolat létrejöttéhez. Pontosan tudta, mi az, ami elengedhetetlenül szükséges a kapcsolat működtetéséhez.” Azaz ösztönei jó útra terelték.

Ebben a történetben is - akárcsak *A kis hableányban* - a némaság, a két ember közötti kommunikációképtelenség a kulcs. Azonban, míg a hableány

⁵⁷ BENEDEK Elek: *Világszép nádszál kisasszony*. Rege kiadó, Budapest, 1990.

⁵⁸ BOLDIZSÁR Ildikó: *A boldogtalan szerelem archetípusa - Egy női sors H.C. Andersen: A kis hableány című művében* <http://www.meseterapia.hu/index.php?action=ahonap>

beszédképtelensége a paktum következménye, addig ebben a történetben ez a kiinduló probléma, amelyet fel kell oldani. Ennek az ára a szem csillogásának az elvesztése.

A csillogó kék szem az ártatlanság, a tisztalelkűség, valamint az égi szférákkal meglévő közvetlen kapcsolat jelképe. *A csillagszemű juhász* című népmesénkben a lélek tisztasága, tündöklő fénye sugárzik a legény szemeiből. Természetesen ez ebben a mesében sincs másképp. Az elhamarkodottság és türelmetlenség azonban megfosztja a lányt ettől.

A valódi segítők csak ideiglenesen kérik el a szereplők értékeit, hogy még kiválóbbá tegyék őket, vagy, hogy valami még értékesebbet adjanak cserébe. A hal a szemek csillogásáért ugyan megteszi, amit kérnek tőle - mint az egy jó segítőtől elvárható, azonban a lány mégsem kapja meg cserébe az igazgyöngyöt, amely a lelki érettség megfelelő szintjén őt illetné, hisz az ő nőiségének egészéhez tartozik, azonban nem tudjuk meg, hogy mi lesz vele: egy biztos, még nem hozható a felszínre.

A kagyló tanácsáról sem tudunk semmit. A végeredmény szempontjából a lánynak adott tanács helyessége vagy helytelensége lényegtelen, hiszen annak semmilyen hasznát nem veszi.

A lélek animisztikus oldalai ebben a mesében nem egyértelműen jók, vagy rosszak. A népmesékben minden egyes elem annak megfelelően válik a szereplő számára segítővé, vagy épp bajkeverővé, hogy milyen szándékkal használják fel, egyáltalán az adott fejlettségi szinten képes-e a szereplő élni a meglévő értékeivel. Mint azt a Boldizsár Ildikó által idézett afrikai mesében is láthatjuk, ugyanazoknak a cselekedeteknek más és más a következménye a cselekvő szándékától függően. A mesékben nem cselekedhetünk jót rossz szándékkal - annak következménye mindig negatív, s csak megannyi jó cselekedettel lehet a rendet helyreállítani. A helyreállítás itt nem történik meg.

„...a nagy veszélyben felfedezi jobbik énjét, önmaga magasabb erkölcsiségét; csodálatos módon újjászületik, és most már kész teljesíteni felettes énje szigorú parancsát. De az újjászületés önmagában még nem jelenti az igaz emberség megszerzését: aki igazi szabadságra és magasabb szintű önmegvalósításra tör, nem lehet rabszolgája sem az ösztön-énnek és az örömeinek [...] sem a felettes ének.”⁵⁹

Ebben a mesében a lány visszatér olyan tudással, amelyet nem képes felhasználni, mert még mindig megmaradt a *self*-félelmének a vonzásában. Nem

⁵⁹ Bettelheim i.m. 33.o.

történik meg a megfelelő minőségváltozás, hiszen - bár a tanácsot megkapta - nem tudja azt felhasználni.

Ez azonban még mindig nem vezetne egyenesen a tragikus véghez. A szemek csillogásának elvesztése egyértelműen az ártatlanság eltűnését képviseli, vagyis olyan minőségi változás megy végbe, amely a lányt beavatottá teszi, azonban a lélek bizonyos oldalai még mindig nem állnak készen.

Mi lehet a tanács, amelyet a kagyló adhatott? Talán a választ a szövegben kell keresnünk. A lányok által áthúzott rész így szól: "A lány elmondta, mi történt". Ha ez lett volna a kagyló tanácsa, akkor bizony még nyilvánvalóbb, hogy a (pár)kapcsolathoz szükséges lelki és szellemi érettség nem áll rendelkezésre. Számos mesében a párok hosszas vándorlás után épp az által találják egymásra, hogy elmesélik saját történetüket, szerencsétlen sorsukat, azaz a szeparáltság megszűnik és megnyitják életüket a másik felé.

A lány tehát nem mond semmit, s a férfi „elrepül” olyan gyorsasággal, ahogy jött. Azonban ő sem teszi ezt szívesen, hiszen nagy bú van a szívében, azaz a kapcsolat sikertelensége az ő boldogságát is tönkre teszi.

Mielőtt a férfi szerepről ejtenék néhány szót, a lány utolsó és legmeggrázóbb cselekedetéről kell említést tenni. A mesék szereplői végső elkeseredésükben sokszor csak tehetetlenül leülnek keseregni, vagy vándorútnak erednek, de egyetlen népmese sem „öli meg” hőseit, hisz a mesék az élet igenléséről szólnak. Ez a történet a feladás meséje.

A hal-kagyló-gyöngy hármas szimbólum a fent említettek mellett a szexualitás szimbólumai is. A hal jelképezheti a spermiumot, a kagyló a női nemi szervet, a gyöngy a petesejtet, s így egy új aspektusa nyílik meg a mesének. A férfival történő találkozás, az első szerelem a szexuális élet kezdetét is jelenti. Az ártatlanság elvesztése, tehát az addig szűzies élet („sziklán üldögélt”) végét jelenti, s a tudás, mellyel gazdagabb lett egyúttal el is vett tőle valamit, hisz már nem úgy tekint a világra. Sőt a tenger már a magzatvizet is jelképezheti, s így még súlyosabb következményekkel kell szembenéznie, hiszen a lányság elvesztésén túl - tehát a szexualitás titka mellett, az anyaság titkába is beavatódott.

Természetesen ez nem azt jelenti, hogy az alkotók közül bármelyikük is gyermeket várna. A mesékben nem csupán saját történeteink, hanem szüleink (sőt akár több generáció) sorskönyve is megjelenhet. A család, az ősök története jelentősen befolyásolja, hogy milyen személyiségekké válunk. Egy el nem mesélt történet, egy

családi tabu óriási tudatalatti súlyként nehezedhet a szubjektumra, s van, aki egész életét olyan szorongásokkal és félelmekkel éli meg, amelyekkel közvetlen kapcsolatba nem is került, mert szülei, nagyszülei, dédszülei élték azt meg. A mesék segíthetnek ezeknek az „átkoknak” a megtörésében, hisz felszínre hozhatnak olyan mélyen eltemetett történeteket, amelyek segíthetnek a személyiség még teljesebb kibontakozásában.

Az átok nem törik meg, és a lány beteljesíti azt, amit a gonosz boszorkány kívánt neki - azaz a boszorkány győzött. A negatív sorskönyv beteljesült, az életpálya tragikus véget ért. A sirályok a repülés, a szabadság, a boldogság megtestesítői. A lány utánuk repül, s annak tudatában, hogy ez a halálát jelenti: az ég felé tör.

A szabadság, a boldogság állapota egyrészt könnyedséggel jár, az élet teljes megélését, mely egyúttal azt is magában foglalja, hogy felelősséget vállalunk magunkért, valamint vállaljuk a nehézségeket, melyek ezzel járnak. A lány nem járja be az ehhez vezető utat, s ez a pusztulását jelenti.

A viasszá változás számos asszociációt hív életre. Ikarusz történetében is ugyanez a motívum figyelhető meg - a Nap felé tör, miközben nem tehetné, hisz a viasz képlékeny és olvadékony anyaga nem teszi lehetővé, hogy olyan magasságokba törjön, amelyet meg szeretne hódítani. Ez a meggondolatlanság a fiú életébe kerül.

A viasz mindkét esetben átmenetiséget és sérülékenységet hordoz magában. Azonban míg Ikarust a becsvágy hajtja, addig a mi mesénk hőst az elkeseredés. Míg Ikarus győzedelmeskedni akar, addig a lány mindent feladni.

Mindkét esetben vesztes sorskönyvvvel van dolgunk, hiszen azt határozták el, hogy győznek az életben, azonban önnön cselekedeteik megakadályozzák ebben őket. A sorskönyvek mellett élnek ellensorskönyvek⁶⁰ is - azaz olyan scriptek, melyekkel elháríthatják a tragikus véget. A lány sorskönyvének szlogenje: „Nem lehetsz boldog, csak a felhők felett, de oda nem juthatsz el.” Az ellensorskönyvben talán ezek a sorok jelenhetnek meg: „A boldogság ott van, ahol te vagy.”

A sorskönyvek olyan mélyen gyökereznek, amelyet felülírni nagyon nehezen lehetséges. A kagyló tanácsa is valószínűleg ennek a sorskönyvi felülírásnak a része, azonban ez az életszakaszban jóval később érkezik meg, és a már régóta működő mechanizmust nem képes felborítani.

⁶⁰ Berne i.m. 154.o.

A lány - nevén nevezve a tettet - öngyilkossága a vesztes sorskönyv radikális lezárásának, s az „áldozati játszma” része, a vesztes sorskönyv megváltó varázsigéjének beváltása.

A mesében megfogalmazódik számos félelem, amellyel meg kell küzdeni egy serdülő lánynak, egy fiatal nőnek. A társ megtalálása, a nőiség felfedezése, a saját energiákban történő feloldódás felé vezető út/utak, mind magukban rejtik a bukás veszélyét. Azonban a mesében megjelenő cselekvésképtelenség biztos pusztulással jár.

A kis hableány élete azzal, hogy teste buborékokká válik, még nem ér véget. A levegő leányai maguk közé fogadják, azaz egy új formában a lélek tovább él, tehát lehetősége van arra, hogy elnyerje az örök életet. A csoport által írt mesében a történet ott ér véget, ahol a lány viasszá változik, amint eléri a felhők világát, a Nap melegétől megolvad, s visszahull az óceánba.

Elég drasztikus lezárása ez a mesének. Véleményem szerint itt nem jelenik meg az újjászületés lehetősége, ezért is érezték a diákok „tragikusnak” a mesét. A kis hableány egy másik létben boldoggá válhat, azonban ebben a történetben az anyagi lét megváltozása nem kecsegtet ilyen reményekkel. A viasz - mint azt korábban megfogalmaztam - képlékeny, könnyen formázható, sérülékeny anyag, amely ráadásul olyan közegbe érkezik (az óceán vízébe) amely tőle idegen, abban feloldódni nem tud.

Ez a mese női és férfi szemszögből is tragikus véget ért. A lány visszahullik a tudattalanba - melyet a sötét tenger képvisel, ami viszont azzal jár, hogy a „testbe zárt” problémákat nem sikerült megoldania, s a sötétség, mellyel nem tudott megbirkózni, végül magával rántja.

Szemléljük meg a mesét a férfi szemszögből. Az osztályban lévő lányok a férfit - amiért az elhagyta a lányt - gyávának, tipikusnak(!) nevezték - csak hogy a nyomdafestéket tűrő kifejezéseket idézzem.

A negatív férfikép, amelyet a mese elsőre fest megdöbbenett, azonban megpróbáltam nem elhamarkodottan dönteni, s a férfi történetét is kibontani a meséből.

A férfi a lány életébe villámcsapásszerű gyorsasággal érkezik. A lány állandó vágyakozása a felhők világába teljes mértékben megegyezik azzal, melyet a kishableány él meg: mindketten egy másik, jobbnak vélt világba vágnak. Mindkét mesében a szereplők minőségi változást kívánnak, ennek azonban hatalmas ára van.

Az órán történő beszélgetés során felmerült egy kérdés: A férfinek nem kell áldozatot vállalnia? Rá kellett ébrednünk, hogy ő is meg hozza sorsának súlyos döntéseit, hisz a szabadság világából - melyet a sirály-lét képvisel - emberi alakot ölt a

lány kedvéért. Ezzel részben ő is tesz azért, hogy a szerelem beteljesüljön; szabad, ösztöneit teljes mértékben kiszolgáló életének vége. Ahhoz, hogy egy kapcsolat működőképes legyen, az ösztönök kielégítése nem elegendő, intellektuálisabb szintre kell vinni, melyet első lépésként a férfi meg is tesz, azonban nem képes innen tovább lépni.

A mesében katonának nevezik őt a diákok, azaz olyan férfinak mutatják be, aki megjárta a háborút, harcokban edződött, tehát tapasztalt, s a tapasztalatainak köszönhetően többet tud a világról. Mégis kiderül, hogy ahhoz nem elegendő, hogy boldogságát kiteljesítse.

Eleinte úgy véltem, hogy az alapvető probléma az, hogy két külön fejlődési szinten vannak a lányok, s ezért nem teljesülhet be a szerelem, azonban fel kellett ismernem, hogy a mesékben - akárcsak a kapcsolatokban - kell egy „katalizátor”, ami fejlődésre ösztönzi az embereket. A nő és férfi kapcsolatában folyamatosan változások mennek végbe; a különböző fázisokban más és más problémák törnek a felszínre. Itt valójában nem az a legnagyobb gond, hogy a lány nem tud a felhők fölé repülni, hanem, hogy nem képes elmondani az átkot a kedvesének, az pedig nem képes meglátni a lány szenvedését. A lány cselekvésképtelensége a kagylóval és a hallal való találkozás előtt talán még „természetes” is, hiszen olyan kommunikációs csatornát kellene használni, mely számára ismeretlen. (A férfi számára ez szintén újdonság.)

A sirályból lett katona tudja, hogy mit akar, azonban ő is rendelkezik egy olyan „defektussal”, ami a boldogságot megakadályozza, s amitől neki is meg kellene szabadulnia. A legnagyobb hiba, amit tehet, hogy a szerelemért nem küzd meg, hanem búsulva ugyan, de elhagyja kedvesét.

A szereplők az egymásra találás boldogsága után szinte azonnal problémába ütköznek, mely látszólag összeférhetetlenné teszi őket. A férfi ugyan tud élni a földön, azonban fel kellene adnia a vágyat a teljesség elérése iránt, ha kedvesével akar maradni. Ez számára nem járható út. Ilyen „kompromisszumok” bújnak meg sok válással végződő házasság mögött is. Nem az dominál, hogy a másikkal együtt megtalálják az utat, hanem, hogy a másik közreműködésével pótolják önnön hiányosságait. Utóbbiban azonban a pár csupán felhasznált eszköz, mely mindkét fél számára kudarcot hoz.

Ez a történet inkább hasonlít egy anderseni műmesére. Boldizsár Ildikó a kis hableány kapcsán a probléma gyökerét eképp látja: „Nincs már „egymásra ismerés”, „egymás mellé futó két csillag”, nem jellemző a felelősségvállalás, a megpróbáltatások

közepette való kitartás, miképpen hiánycikk a hűség, az elköteleződés, a másik ember méltóságának elismerése és kibontakoztatása is. Pedig épp ezek lennének egy boldog párkapcsolat alappillérei, nélkülük minden szerelem beteljesületlen marad.”⁶¹

Megtaláljuk a kulcsfogalmat, mely a mesékben szövődő szerelmek alapját adja: elköteleződés. Ennek hiánya a férfi korábban már említett defektusa, s ami azonnal közfelháborodást keltett az osztályban lévő lányok között. A mesei törvények és a mese „igazságérzete” azt kívánná, hogy kitartással és állhatatossággal maradjon hű kiválasztott párjához (hiszen ne feledjük, hogy ő volt az, aki a lányt megtalálta, ő a kezdeményező fél, s a lány ártatlanságát is elvette).

⁶¹ BOLDIZSÁR Ildikó: *A boldogtalan szerelem archetípusa - Egy női sors H.C. Andersen: A kis hableány című művében* <http://www.meseterapia.hu/index.php?action=ahonap>

Összegzés

A mesék világa nem csupán elbűvölő, hanem energetizáló hatással van az olvasóra (ha mesélőtől halljuk, akkor ez hatványozott). Minden meséből - legyen annak jó vagy rossz a vége - tanulhatunk s építkezhetünk. A lélek gyógyulhat, s ha ügyesen bánunk a világ mesekincsével, életeket tehetünk teljesebbé. Tapasztalataim alapján a mesék már néhány órányi beszélgetés után is jótékony hatással voltak a résztvevőkre. Mivel nem egyéni párbeszédekről van szó, hanem közös munkáról, ezért az egyik diák építkezni tudott a másik történetéből, s ezáltal egymás segítői lettek. Az elkészített mesékből csak kettőt elemeztem részletesen, a számomra két legteljesebbnek érzett történetet.

A legfontosabb számomra ezekben a történetekben először is az volt, hogy a mesék világát felidézzék a diákokban. Majd, hogy az egyes történetek megszületése után azokkal a fiatalokkal, akik szerettek volna még többet megtudni a mesékről, újabb és újabb rétegeit fedjük föl ennek a különleges világnak.

Megpróbáltam minél sokrétűbb megvilágításba helyezni a meséket, hogy világossá váljon, szinte nincs olyan területe az életnek, melyre ne lenne egy odailló, segítő, támogató mese. A diákokkal történő beszélgetések során újra és újra visszatértek egyes gyermekkori történetek, melyek külső beavatkozás nélkül, csupán az önálló gondolkodás és a meséken keresztül kerültek új megvilágításba. Emellett a kapcsolatok, barátság, szerelem is alkalomról alkalomra terítékre került.

A középiskolások számára az első szerelem megélése meghatározó a későbbi párkapcsolat(ok) szempontjából.

Nap mint nap találkoznak tönkre ment kapcsolatokkal, azonban ez nem csak abból fakad, amit a világban látnak, hallanak maguk körül (pl.: médiában) vagy netán már maguk is megélték. Már maguk is megtapasztalták, hogy lelki életet élni gyötrő is lehet, de a megfelelő társsal mindez könnyebbé tehető.

A népmesék azt erősítik, hogy a belső űrt, a teljesség hiányát csak kemény lelki munkával lehet kitölteni, s ehhez mindenképpen szükség van egy párra, egy segítőre. Az anyagi dolgok könnyen megszerezhetők, akár csalással is - erre kiváló példa Holle anyó története, azonban nincs az a kincs, ami teljessé tenné az ember életét, sőt az anyagi javak mértéktelen habzsolása a lélek zsibbadásához vezet.

A diákok által írt és az itt bemutatott mesék, valamint a foglalkozásokon előkerülő egyéb történetek; gyermekkorról, szülőkről, párkapcsolatokról és erkölcsről

folytatott beszélgetések megerősítettek abban, hogy a meséken keresztül felkelthetjük ennek a korosztálynak az érdeklődését. Az irodalom vagy az osztályfőnöki órákon is fejleszthetjük (az önismeret mellett) a kritikai érzéket, a kommunikációs kompetenciákat valamint nem direkt módon hasznos pszichológiai, folklorisztikai, társadalomelméleti ismeretekkel láthatjuk el őket, melyeket lehet, hogy közvetlenül a tanulásban nem, de a társas kapcsolatokban mindenféleképpen hasznosítani tudnak.

Bibliográfia

- ANTALFAI Márta: *A női lélek útja mondákban és mesékben*. Új Mandátum kiadó, Budapest, 2006
- BAHTYIN, Mihail: *Az eposz és regény - A regény kutatásának metodológiájáról*. in *Az irodalom elméletei III*. Pécs, Jelenkor, 1997
- BENEDEK Elek: *Arany mesekönyv*, Csodaceruza kiadó, Budapest, 2009.
- BERNE, Eric: *Emberi játszmák*. Háttér kiadó, Budapest, 2008
- BERNE, Eric: *Sorskönyv - az Emberi játszmák folytatása*. Háttér kiadó, Budapest, 1997
- BERZE Nagy János: *Égigérő fa – Magyar mitológiai tanulmányok*. Pécs, 1984
- BETTELHEIM, Bruno: *A mese bűvölete és a bontakozó gyermeki lélek*. Corvina, Szombathely, 2005
- BICZÓ Gábor: *A mese hermeneutikája*. in *Bárka 1999./1-2.* . [Elektronikus dok.]
http://ek.bmk.hu:8080/jadox/images/barka_1999_1_2.pdf
- BÓDIS Zoltán: *Mese és szakralitás*. in *Új Forrás, 2004./2.* . [Elektronikus dok.]
<http://epa.oszk.hu/00000/00016/00092/040214.htm>
- BOLDIZSÁR Ildikó: *A boldogtalan szerelem archetípusa - Egy női sors H.C. Andersen: a kis hableány című művében* [Elektronikus dok.]
<http://www.meseterapia.hu/index.php?action=ahonap>
- BOLDOZSÁR Ildikó: *Meseterápia - Mesék gyógyításban és a mindennapokban*. Magvető kiadó, Budapest, 2010
- BÜKY Dorottya--FELDMÁR András: *A barnatehén fia*. Jaffa kiadó, Budapest, 2010
- CS. GYÍMESI Éva: *Teremtett világ – Rendhagyó bevezetés az irodalomba*. Bukarest, Kriterion Kiadó, 1983
- DIANA, Massimo: *Felnőtté válás a mesében*. Don Bosco kiadó, Budapest, 2006

- DIANA, Massimo: *Szerellem a mesékben*. Don Bosco Kiadó, Budapest, 2008
- DUZMATHNÉ TANCZ Tünde: *Nevelési modell – Rekonstrukció a Fehérlófia című magyar népmese alapján*. [Elektronikus dok.] <http://iqdepo.hu/dimenzio/18/18-04-03.html>
- ESTÉS, Carissa Pinkola: *Farkasokkal futó asszonyok - Beavatás a nőiség őseredetének titkaiba*. Édesvíz kiadó, Budapest, 2004
- FRANZ, Marie- Louise von: *Archetipusos minták a mesében*. Édesvíz kiadó, Budapest, 1998
- HOPPÁL MihályJANKOVICS MarcellNAGY AndrásSZEMADÁM György: *Jelképtár*. Helikon kiadó, Budapest, 1990
- JANKOVICS Marcell: *Ahol a madár se jár*. Pontifex kiadó, Budapest, 1996
- JUNG, C. G.: *Az ember és szimbólumai*. Göncöl kiadó, Budapest, 1993
- JUNG, C.G.: *Az archetipusok és a kollektív tudattalan*. Scolar kiadó, Budapest, 2011
- JUNG, C.G.: *Gondolatok az álmról és az önismeretről*. Kossuth, Budapest, 2001
- KÁDÁR Annamária: *Mesepszichológia- Az érzelmi intelligencia fejlesztése gyermekkorban*. Kulcslyuk kiadó, Budapest, 2012
- KAST, Verena: *Férfi és nő a mesében - lélektani értelmezések*. EuroAdvice, Budapest., 2002.
- KATONA Imre: *Néprajz és gyermekvilág*. Pont kiadó, Budapest, 2001
- LOVÁSZ Andrea: „mi egy képes a képtelenhez képest” – mesék a jelenkori gyermekirodalomban. in Tiszatáj, 2002./12., 53-75.o.
- LOVÁSZ Andrea: *A mesélő ember*. in Új forrás, 1999./8. . [Elektronikus dok.] <http://www.jamk.hu/ujforras/9908.htm>
- MATESZ Krisztina: *Tér a mesében, mese a térben, turizmus és fikció- PhD értekezés tézisei*. Pécs, PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM TERMÉSZETTUDOMÁNYI KAR 2011
- NAGY Olga: *Hősök, csalókák, ördögök*. Bukarest, Kriterion Kiadó, 1974

- NYILASY Balázs: *A tündérmese, a műmese, a vágy és a csoda.* in Korunk, 2002./10. [Elektronikus dok.] <http://korunk.org/korunk/?q=node/8&ev=2002&honap=10>
- PAP Gábor (szerk): *Csodakút – Népmese, beavatás, álomfejtés, napút, mélylélektan, ezotéria.* Budapest, Pontefix kiadó, 1994
- PAPP Ágnes Klára: *Varázslat és valóság között.* in Korunk, 2002./10. [Elektronikus dok.] <http://korunk.org/korunk/?q=node/8&ev=2002&honap=10&cikk=7017>
- PROPP, V. J.: *A mese morfológiája.* Budapest, Századvég-Osiris, 1995
- RANSCHBURG Jenő: *A tündérmesék lélektanából.* [Elektronikus dok.] http://www.nepmese.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=41&Itemid=34
- STIBLÁR Erika: *A népmesék pszichológiája.* [Elektronikus dok.] http://www.nepmese.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=49&Itemid=3
- ESTERL, Arnica: *A gyermeknek mese kell.* in *Elektronikus Könyv és Nevelés*, IX. évfolyam, 2007/3. szám [Elektronikus dok.] http://www.tanszertar.hu/eken/2007_03/2007_03.htm
- SCHÄFER, Thomas : *A férfi, aki ezer évig akart élni.* Budapest, Bioenergetic kiadó Kft., 2003.